

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie

Rezumatul tezei de doctorat cu titlul
Promovarea mediatică
a modelului european de societate

Conducător științific

Prof. univ. dr. Liviu-Petru Zăpârțan

Doctorand

Adrian Eugen Chircă

Cluj-Napoca, 2011

Planul lucrării

Precizări introductive / 9

I. Promovarea mediatică a modelului european de societate; fundamentarea teoretico-metodologică a cercetării aplicate / 12

1. Europa - trecut, prezent și perspective de viitor în procesul construcției europene; UE ca entitate și ca proces / 12
 - 1.1. Premisele de temelie ale construcției europene; fundamentele ideii europene / 12
 - 1.1.1. Modelul cultural-spiritual european de societate; coordonate axiologice de fond ale ideii europene / 12
 - 1.1.2. Premisele construcției europene din perspectiva „Europei perene” / 20
 - 1.2. Actualitatea construcției europene: UE ca entitate și ca proces / 31
 - 1.2.1. Uniunea Europeană ca model de construcție politică și legislativ-reglementativă / 31
 - 1.2.1.1. Elemente de fond ale edificării arhitecturii europene: instituțiile Uniunii între supranațional și interguvernamental / 31
 - 1.2.1.2. Procesul construcției europene din perspectiva nevoii de legitimare democratică a instituțiilor specifice create / 36
 - 1.2.1.3. Perspectiva Europei ca o societate a patriotismului constituțional / 44
 - 1.2.2. Capital social și societate civilă; o dimensiune definitorie a modelului european de societate / 50
 - 1.2.3. Modelul economic european / 64
 - 1.2.4. Modelul social european / 76
 - 1.2.5. UE ca actor global pe scena relațiilor internaționale / 88
 - 1.3. Construcția europeană pe termen mediu și lung: între adâncire și extindere; șanse și riscuri / 133
2. Politicile culturale și comunicațional-mediatică ale UE: configurație, conținut și dinamică / 141
 - 2.1. Politicile culturale - instrument pentru o abordare integratoare în promovarea socială a modelului european / 141
 - 2.1.1. Locul și rolul politicilor culturale în ansamblul politicilor publice ale unei societăți / 141
 - 2.1.2. Configurația, conținutul de fond și dinamica politicilor culturale ale UE / 145
 - 2.1.3. Rolul politicilor culturale în abordarea integratoare a procesului de ansamblu al construcției europene / 157
 - 2.2. Specificul politicilor Uniunii Europene în domeniul mass media / 170
 - 2.2.1. Direcții de acțiune ale UE în domeniul mijloacelor de comunicare în masă / 170
 - 2.2.2. Televiziunea publică, un model specific european / 177
 - 2.2.3. „Directiva serviciilor mass-media audiovizuale” și redimensionarea relației dintre integrarea europeană și mass media / 182

- 2.2.4. Dezvoltarea industriei audiovizuale și competența mediatică / 190
- 2.2.5. Dimensiunea internațională a politicilor audiovizuale europene / 195
- 2.3. Rolul mass media în construcția unei sfere publice europene / 205
 - 2.3.1. Sfera publică europeană și europenizarea sferelor publice naționale / 205
 - 2.3.2. Strategii, programe, mijloace instituționale,
și instrumente de comunicare publică la nivelul Uniunii Europene / 212
 - 2.3.3. Bariere de comunicare și probleme specifice ale promovării mediatice
a modelului european / 230

II. Problematika promovării mediatice a modelului european de societate ilustrată printr-o cercetare aplicată comprehensivă / 245

- 1. Designul metodologic al cercetării aplicate / 245
 - 1.1. Problematika științifică abordată și scopul cercetării / 245
 - 1.2. Ipoteze de lucru/interogații de cercetare și obiective operaționale
ale cercetării aplicate / 249
 - 1.3. Populația cercetării și eşantioanele investigate în cadrul cercetării aplicate / 250
 - 1.4. Metodele, instrumentele și tehnicile utilizate în cercetare / 252
- 2. Prezentarea rezultatelor obținute / 254
 - 2.1. UBB Radio - o ilustrare autohtonă a procesului de construire a sferei publice
europene așa cum este el explicat prin modelul habermasian / 254
 - 2.1.1. UBB Radio în contextul preocupărilor de diseminare a informațiilor europene
și în procesul de construcție a sferei publice europene / 254
 - 2.1.2. Designul metodologic al cercetării
așa cum s-a reconfigurat în implementarea proiectului / 259
 - 2.1.3. Prezentarea rezultatelor obținute / 260
 - 2.1.4. Jürgen Habermas - „Cum se construiește sfera publică europeană”:
concluzii și analiză contextuală pe cazul UBB Radio / 268
 - 2.2. Referendumul irlandez pentru Tratatul de la Lisabona: un eveniment catalizator
pentru construirea unei dezbateri publice cu o netă implicare a societății civile
în ceea ce privește relația național-supranațional în construcția europeană / 271
 - 2.2.1. Importanța celui de-al doilea referendum irlandez asupra
Tratatului de la Lisabona în contextul construcției europene cu trimitere
spre relația național-supranațional / 271
 - 2.2.2. Audiența și particularitățile posturilor TV de știri investigate / 272
 - 2.2.3. Designul metodologic al cercetării
așa cum s-a reconfigurat în implementarea proiectului / 275
 - 2.2.4. Prezentarea rezultatelor obținute / 277
 - 2.2.5. Societatea civilă și relația național-supranațional în procesul construcției
europene: concluzii și analiză contextuală de ansamblu pe cazul
celui de-al doilea referendum irlandez pentru Tratatul de la Lisabona / 287

- 2.3. Canalul TV franco-german Arte - un exemplu pentru reliefarea și promovarea culturii și valorilor europene / 292
 - 2.3.1. „Un model plauzibil” (Habermas) și de largă recunoaștere pentru construcția unei sfere publice europene: canalul de televiziune Arte / 292
 - 2.3.2. Designul metodologic al cercetării așa cum s-a reconfigurat în implementarea proiectului / 294
 - 2.3.3. Prezentarea rezultatelor obținute / 295
 - 2.3.4. UE ca identitate și proces în viziunea Arte: concluzii și analiză contextuală / 303
- 2.4. Europa ca model societal și ca actor global în reprezentarea celor mai importante canale TV de știri la nivel mondial / 308
 - 2.4.1. Revoluția iasomiei/Primăvara arabă - un bun prilej pentru explorarea dimensiunii internaționale, a rolului de actor global al UE / 308
 - 2.4.2. Importanța, audiența și particularitățile posturilor TV de știri investigate / 309
 - 2.4.3. Designul metodologic al cercetării așa cum s-a reconfigurat în implementarea proiectului / 311
 - 2.4.4. Prezentarea rezultatelor obținute / 313
 - 2.4.5. Este Europa/UE un actor global și un model societal la nivel internațional? Concluzii și analiză contextuală de ansamblu / 330

III. Promovarea mediatică a modelului european de societate în preocupările conceptual-teoretice și în realitatea comunicațională factuală. Concluzii sintetice de ansamblu și recomandări de ordin aplicativ / 333

1. Concluzii sintetice de ansamblu și recomandări de ordin aplicativ în ceea ce privește segmentul comunicațional al politicilor de construcție europeană și de promovare mediatică a modelului societal european, la nivelul UE, reieșite din cercetarea empirică realizată / 333
2. Imaginea construcției europene în mass media internă UE și internațională - o articulare deficitară din perspectiva preocupărilor conceptual-teoretice, a politicilor publice europene și a realității comunicaționale factuale; recomandări de fond / 338

Bibliografie / 344

Anexe (DVD Blu-Ray atașat): Fișierele audio-video înregistrate pentru cercetarea empirică a problematicii promovării mediatice a modelului european de societate și fișele de conținuturi audio-video desfășurate analitic-discursiv

Cuvinte-cheie

Model european de societate, sferă publică europeană, construcție europeană, Uniune Europeană, politici culturale europene, mass media, Arte - program TV cultural european

Precizări introductive

Lucrarea care face obiectul acestei teze de doctorat se constituie într-o fructificare a preocupărilor și realizărilor care acoperă un lung interval de timp în contextul activităților mele profesionale, dar și a celor mai largi de cercetare științifică. Ca jurnalist, am fost preocupat încă de la începutul anilor '90 de ansamblul de evoluții și problematizări subsumate la ceea ce astăzi se numește „construcția europeană”. Când am conturat propunerea pentru teza de doctorat am avut în vedere o arhitectură tematică larg comprehensivă asupra procesului construcției europene, focalizată însă pe ceea ce am numit „promovarea mediatică a modelului european de societate”.

În substanța ei, această teză de doctorat intenționează să ofere o perspectivă conceptual-teoretică articulată coerent asupra problematicii abordate, iar apoi o ilustrare a acestui cadru conceptual-teoretic într-o cercetare empirică structurată pe patru dimensiuni cuprinzătoare și reprezentative în ideea de a surprinde și „măsura” în realitatea comunicațională felul în care este promovat mediatic modelul european de societate. Suplimentar spus, această teză de doctorat vizează pe fond să răspundă la întrebarea ce este și ce poate fi Europa/EU în lumea contemporană din perspectiva propriei dinamici de construcție, dar și din perspectiva a ceea ce înseamnă peren modelul axiologic european și a ceea ce este ideea europeană.

În coordonatele spațiului românesc, cercetarea aferentă tezei poate avea o valoare suplimentară în raport cu ceea ce înseamnă în spațiul general european. România este, de fapt, geografic, parte a Europei dintotdeauna. Ca reprezentare însă, România modernă a apărut și apare sub mai multe aspecte, atât în reprezentarea actorilor interni, cât și a celor externi, ca o aspirație în raport cu spațiul și cu valorile europene. Din secolul al 19-lea și până astăzi în cultura română și în politica românească s-a dezbătut apartenența la spațiul cultural și civilizațional european. După 1989, societății românești i-au trebuit câțiva ani pentru a-și clarifica direcția de evoluție, pentru a înțelege că România aparține structural spațiului de civilizație european¹, că integrarea europeană este cadrul optim pentru afirmarea valorilor românești. Trebuie amintit aici rolul pe care societatea civilă și mediul universitar românesc l-au avut în aducerea în sfera publică a ideii europene și a necesității unei opțiuni ferme în această direcție. Dincolo de momentul simbolic al intrării în Uniune, procesul integrării este unul de durată, care impune o evoluție în trepte, astfel încât o explorare a construcției europene în perspectivă strategică din perspectivă românească poate căpăta o valoare adăugată.

I. Promovarea mediatică a modelului european de societate; fundamentarea teoretico-metodologică a cercetării aplicate

În prima parte a lucrării, cea de fundamentare teoretico-metodologică, am conturat într-un spațiu unitar **principalele elemente de conținut a ceea ce înseamnă promovarea mediatică a modelului european de societate.**

1. Europa - trecut, prezent și perspective de viitor în procesul construcției europene; UE ca entitate și ca proces

Înainte de a insista direct pe mediatizare, am configurat, într-un spațiu conceptual teoretic gândit pentru a fi cadru general de desfășurare tematică (cap. 1.1.), **elementele de fond a ceea ce înseamnă premisele construcției europene, idee europeană, coordonate axiologice de fond ale modelului societal european.**

¹ Georgiu, Grigore. (2004). *Filosofia culturii. Cultură și comunicare*. București: Editura Comunicare.ro, p. 119.

Este o judecată care s-a impus pe scară largă în ultimele decenii în rândul gânditorilor și al oamenilor de cultură, aceea că pilonii Europei ca model cultural-spiritual de societate provin din moștenirea clasică - filosofia greacă, dreptul roman și creștinismul (cu rădăcinile sale provenind din iudaism), la care se adaugă modernitatea europeană occidentală, care se bazează pe umanism, Renaștere și filosofia Luminilor și vine cu separația între biserică și stat, cu afirmarea libertății individuale, cu democrația politică modernă, cu apariția statelor națiune, cu organizarea economică a capitalismului liberal, domnia legii și drepturile omului.

În contextul acestor înfăptuiri definitorii care se află la temelia Europei s-au forjat specific valorile definitorii pentru orice societate umană. Așa după cum arăta Andrei Marga, cultura europeană a propus decupaje proprii pentru concepte perene, adevăr, cunoaștere, raționalitate, drept, sferă publică, autonomia individului².

Europa are drept specific valorizarea socială a adevărului, a cunoașterii științifice, filosofice, artistice, religioase, care vine din filosofia greacă. Și tot de acolo se forjează ideea frumosului, esteticul ca valoare, pornind de la sculptura, arhitectura, mitologia, tragedia greacă, peste care se va suprapune apoi moștenirea romană.

Știința, așa cum o înțelegem astăzi, și sistemul de învățământ, în principal cel universitar, sunt o creație și un model european³. Iar ceea ce este caracteristic societăților europene în evoluția lor istorică este tocmai abilitatea de a lega descoperirile științifice de inovațiile tehnologice și de a le exploata în scopuri economice, sociale și militare. Mai mult, progresele cunoașterii și respectiv schimbările tehnologice nu au fost doar acceptate de elitele europene, dar au și fost sprijinite prin crearea de instituții destinate producerii și difuzării cunoașterii⁴.

Ideea de dreptate, de echitate și de justiție - așa cum apare ea în Europa și cum impregnează sistemele legislativ-reglementative din acest spațiu - pornește din filosofia greacă, dar este împlinită în dreptul roman. Justiția ca și coordonată axiologică în lumea contemporană este clădită pe temelia dreptului roman.

Moștenirea creștină propune un decupaj specific al ideii de bine care vine de la ideea că trebuie să-ți iubești aproapele, de la compasiunea pentru semenii, de la jertfirea în slujba semenilor, de la un anume conținut care trimite la ideea de egalitate, de democrație, prezent în creștinismul primar. Dezvoltarea unei culturi umaniste seculare reprezintă un element esențial al modernității occidentale, însă cultura și religia sunt legate de semnificația activităților și relațiilor umane, astfel că modernitatea a fost modelată de valorile, idealurile, credințele și miturile creștinismului⁵.

Valoarea economică, eficacitatea și utilitatea, se originează în știința greacă, apoi în pragmatismul și organizarea proprie dreptului roman și capătă o configurație superioară, inclusiv la nivel explicativ (Max Weber⁶), prin organizarea economică specifică spiritului capitalist și eticii protestante.

Therborn⁷ argumentează situarea drepturilor fundamentale ale omului la viață și demnitate în centrul valorilor europene, deasupra oricărei construcții sociale sau regim politic, acest accent asupra drepturilor omului fiind rezultatul unei lecții învățate de Europa în cursul secolului al 20-lea.

² Marga, Andrei. (1997). *Filosofia unificării europene*. Cluj-Napoca: Editura Apostrof, pp. 51-52.

³ Gadamer, Hans Georg. [1983] (1999). *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*. Iași: Editura Polirom, p. 38.

⁴ Martinelli, Alberto. (2007b). The European Union and the United States as two variants of Western Modernity. În A. Martinelli (ed.). *Transatlantic Divide. Comparing American and European Society* (pp. 1-28). Oxford și New York: Oxford University Press, p. 12.

⁵ Parekh, Bhikhu. (2000). *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*. Hampshire: Macmillan Press, pp. 146-147.

⁶ Weber, Max. [1920] (1993). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Editura Humanitas, pass.

⁷ Therborn, Göran. (2007). 'Europe' as issues of sociology. În T.P. Boje, B. van Steenbergen și S. Walby (eds.). *European Societies. Fusion or Fission?* (pp. 19-32). Londra și New York: Routledge, pp. 24-25.

Democrația este un model de organizare societală care ține de temelia Europei, nu de o dată recentă, ci cu o vechime mai mare de 2.000 de ani. Cetatea (*polis*) și politica îi despart pe greci de barbari și nu realizările artistice⁸.

Democrația este legată de existența unei sfere publice, ca spațiu al deliberării politice, iar în sens modern, pentru existența ei sunt necesare un minim de discursuri care se constituie într-o dezbateră politică prin intermediul media⁹. Sfera publică se constituie astăzi în principal prin intermediul mass media, dar nu numai, fiind acel loc de mediere în care cetățenii și diverse organizații se observă unii pe alții, în care se legitimează normele și legile și se judecă critic puterea. În vremea grecilor antici, sfera publică ținea de „agora”.

Bazele cultural-antropologice de ordin istoric, experiențele sociale particulare care au conturat specificul local, regional și național nu și-au pierdut substanța, astfel că în contemporaneitate construcția europeană a adoptat un model al unificării polifonice¹⁰, formula oficială (formal instituită în anul 2000, în Parlamentul European) fiind cea de „unitate în diversitate”¹¹, încercându-se o reconciliere simbolică a viziunii corporatiste a identității cu cea individual-liberală, într-un discurs care recunoaște identitatea individuală, integrând dimensiunea socială, recunoscând în același timp nivelurile locale, regionale și naționale ca fiind componentele prin care se construiește ansamblul european.

Ceea ce numim astăzi „construcție europeană”, întreprindere prin excelență contemporană fiind, are însă o preistorie lungă, desfășurată pe mai multe coordonate. Întotdeauna, Europa a avut, dincolo de multiplele elemente de dispută și chiar confruntare distrugătoare, suficiente elemente, valori, interese coagulante. Între acestea, una dintre cele de relief este cea care vizează configurarea, sub diverse aspecte, a unui spațiu european, a unei societăți europene mai lejer sau mai strâns articulate. În legătură cu aceasta din urmă, poate că ceea ce surprinde cel mai bine lucrurile este disputa dintre Europa patriilor și Europa federală/regiunilor, o temă care nu este doar o temă a prezentului. Am arătat că încă în secolul al 19-lea, când Victor Hugo lansând sintagma „Statele Unite ale Europei”, iar Giuseppe Mazzini propunea o „Sfântă Alianță a popoarelor”, deja putem observa manifestându-se ideile care jalonează această dezbateră. Am subliniat și faptul că această problematică a stat în atenția unor gânditori și oameni politici români, între care Ion C. Brătianu, I.G. Duca sau Dimitrie Gusti

Construcția europeană a stat mereu sub semnul dezbaterii asupra felului în care naționalul poate fi înglobat în supranațional. La nivelul structurii politice a construcției europene accentul este pus pe „legitimitățile naționale”¹², chiar dacă este evident că integrarea presupune recunoașterea instanțelor supranaționale¹³, precum și o puternică solidaritate între națiunile constitutive ale Uniunii, care trebuie să se manifeste pe mai multe dimensiuni: politic, social, cultural, economic.

Perioada Războiului Rece, care a fost prin excelență o perioadă a confruntării cronice, cu o multitudine de elemente de acuitate manifestate în Europa, are însă în substrat și o serie întregă de realizări definitorii pentru ceea ce se consideră a fi astăzi construcția europeană¹⁴. Începuturile construcției europene se leagă de Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, organizație care se bucura de prerogative supranaționale, având în principal o dimensiune economică, dar legată, fără

⁸ Arendt, Hannah. (1961). *Between Past and Future. Six Exercises in Political Thought*. New York: The Viking Press. <http://www.scribd.com/doc/7169057/Hannah-Arendt-Between-Past-and-Future>, p. 214.

⁹ Medrano, Juan Díez. (2009). The public sphere and the European Union's political identity. În C.T. Jeffrey și P.J. Katzenstein (eds.). *European Identity* (pp. 81-110). Cambridge: Cambridge University Press, p. 91.

¹⁰ Marga, 1997, p. 293.

¹¹ Sassatelli, Monica. (2009). *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. New York: Macmillan, p. 42.

¹² Zăpârțan, Liviu-Petru. (2000). *Construcția europeană*. Oradea: Editura Imprimeriei de Vest., p. 202.

¹³ Marga, 1997, p. 178.

¹⁴ Archer, Clive. (2008). *The European Union*. Londra și New York: Routledge, pp. 5-7.

îndoială, și de probleme de securitate¹⁵. Mai apoi, la 25 martie 1957, reprezentanții celor șase țări membre ale CECO semnează Tratatul de la Roma prin care era constituită Comunitatea Economică Europeană, propunând realizarea unei zone în care să fie asigurată libera circulație (a mărfurilor, serviciilor, capitalurilor și persoanelor), stabilirea unei legislații comune, coordonarea politicilor economice, instituirea unor instituții comune. Plecând de aici, procesul de edificare a noii arhitecturi europene s-a desfășurat pe două coordonate de bază, disponibilitatea de a primi noi membri, și respectiv adâncirea integrării, prin abordarea de noi domenii, precum uniunea monetară (concretizată prin apariția monedei euro), integrarea politică și militară și elaborarea unei politici interne și de securitate socială comune, modelul adoptat fiind cel al edificării în trepte¹⁶, realizând în paralel două obiective: extinderea și adâncirea integrării. Acest proces se desfășoară pe coordonate spațiale, economice, politice și pe coordonate legate de securitatea europeană.

După acest segment al cercetării care a abordat premisele construcției europene și coordonatele axiologice de fond ale ideii europene, în capitolul 1.2. am abordat tema „Actualitatea construcției europene: UE ca entitate și ca proces”. M-am referit în prima parte la problematica Uniunii Europene ca **model de construcție politică și legislativ-reglementativă** (cap. 1.2.1.).

Fără a fi un stat, Uniunea Europeană **este un sistem politic caracterizat de o interdependență complexă**, în care capacitatea statelor membre de a întreprinde acțiuni unilaterale a fost sensibil redusă. Statul națiune rămâne unitatea sa bază, dar ansamblul îi ajută pe membrii săi să-și îndeplinească sarcinile interne¹⁷. **Europa este o structură politică originală**¹⁸, mai mult decât o confederație, dar mai puțin decât o federație, este o asociere de state suverane care și-au pus în comun suveranitatea în anumite domenii bine delimitate.

Abordând problematica integrării am adus în discuție procesul prin care instituțiile supranaționale le înlocuiesc pe cele naționale în anumite domenii¹⁹, o trecere graduală a suveranității de la statele naționale spre structurile regionale, arătând că procesul a ridicat imediat problema tensiunii dintre loialitățile naționale și cele supranaționale, iar mai apoi dificultățile construcției unui simț al comunității (sentimentul de „noi”) și problematica legitimării democratice. Pentru a reuși în demersurile lor, instituțiile supranaționale nu pot ataca frontal naționalul, îl pot doar îngloba - „Supranaționalul se va sprijini pe fundamente naționale”²⁰, spunea Robert Schuman. Pentru a rezolva tensiunea permanentă, fiind în același timp un organism funcțional, Uniunea a construit atât instituții având o orientare supranațională, cât și instituții interguvernamentale, iar ca formă eficientă a realizării obiectivelor europene s-a adoptat formula subsidiarității, care admite nivele multiple de decizie²¹. Instituțiile europene sunt construite să fie interdependente și nici o decizie importantă nu se poate imagina astăzi fără un consens între Consiliul European (cu orientare interguvernamentală), Comisia Europeană și Parlamentul European (cu orientare supranațională)²². Iar în cadrul acestor instituții, dubla identitate, națională și europeană, a actorilor implicați creează tensiuni care vor continua să existe într-un interval de timp previzibil.

Legitimarea politică a construcției europene se face prin intermediul instituțiilor și procedurilor din cadrul fiecărui stat națiune. Pentru instituțiile interguvernamentale, Habermas

¹⁵ Strange, Susan. [1994] (1997). *State și piețe*. Iași: Institutul European, p. 244.

¹⁶ Pecican, Ovidiu. (1997). *Europa, o idee în mers*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, p. 75.

¹⁷ Keohane, Robert O. și Nye, Joseph S. [1977] (2009). *Putere și interdependență*. Iași: Editura Polirom, p. 355.

¹⁸ Priban, Jiri. (2009). The Self-Referential European Polity, its Legal Context and Systemic Differentiation: Theoretical Reflections on the Emergence of the EU's Political and Legal Autopoiesis. *European Law Journal*, July 2009, Vol. 15 Issue 4, pp. 442-461.

¹⁹ Watts, Duncan. (2008). *The European Union*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 280-281.

²⁰ Schuman, Robert. [1963] (2003). *Pentru Europa*. București: R.A. Monitorul Oficial, p. 21.

²¹ Marga, 1997, p. 183.

²² Păun, Nicolae și Albu-Comănescu, Radu. (2004). Instituțiile Uniunii Europene - un survol în 2003. În N. Păun (coord.), *Instituțiile Uniunii Europene* (pp. 9-38). Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.

consideră că nivelul de legitimare este satisfăcător²³, dar nu și pentru deciziile supranaționale care se iau în cadrul instituțional al Uniunii, deoarece directivele Uniunii afectează decisiv legislația națională și totuși lipsește o dezbatere adevărată a lor în fața cetățenilor europeni. De aici un deficit democratic, care este resimțit de cetățeni, care produce neîncredere, care poate fi interpretat atât ca una dintre cauzele eșecurilor la referendumuri, pentru că oamenii nu votează lucruri la care nu simt că participă, care se edifică „peste capul lor”²⁴, dar și una dintre cauzele care generează pericolul ca Europa să recadă sub nivelul de integrare deja atins²⁵. Habermas se arăta îngrijorat de decalajul dintre elitele politice și cetățeni, cerând o reșezare pe temeuri democratice a construcției europene.

Atunci când procesul de decizie se depolitizează și ține departe cetățenii, iar aceștia resping ceea ce percep ca fiind distant și lipsit de transparență, este nevoie de politicieni și de mass media pentru un efort care să sprijine construcția Europei ca o societate politică²⁶. Revigorarea proiectului european înseamnă întoarcerea la cetățeni. În acest context, am abordat **problematika „patriotismului constituțional”** propus de Habermas. Gânditorul german vede în Uniune un vehicul postnațional care este capabil să păstreze și să ducă mai departe cuceririle liberale și social-democrate ale țărilor europene, considerând că adâncirea construcției europene este necesară și posibilă sub forma unei **comunități civice bazate pe o cultură politică împărtășită, o identitate democratică bazată pe proceduri legale care recunoaște diversitatea culturilor europene, „patriotismul constituțional”**²⁷. Cetățenia Uniunii înseamnă astfel, în primul rând, aderarea la norme civice și politice, responsabilitate civică și încredere care derivă din sentimentul apartenenței la o comunitate politică²⁸.

Întrebarea care se pune este dacă se poate constitui o nouă identitate prin comunicare socială, dacă este posibil să se producă un proces de „învățare socială”²⁹, care să ducă la o nouă formă de identitate multiplă, pentru a forma o comunitate politică depășind nivelul național. Din istoria formării statelor națiune europene, putem deduce care sunt condițiile pentru extinderea procesului de formare a identității dincolo de granițele naționale: „emergența unei societăți civile europene, construcția unei sfere publice (pan)europene și modelarea unei culturi politice care să poată fi împărtășită de către toți cetățenii europeni”³⁰.

Habermas consideră că o comunitate de cetățeni nu trebuie confundată cu una etnică și insistă asupra caracterului voluntar al unei cetățenii civice, atrăgând atenția că este dezirabilă acea identitate colectivă care rezultă în urma unui proces democratic. În statele națiune europene, apariția democrației moderne și formarea însăși a statelor au mers mână în mână și au produs acea „solidaritate civică” care este astăzi baza societăților, „conștiința națională” fiind atât rezultatul comunicării de masă, cât și al mobilizării votanților în cursul proceselor democratice și al înrolării

²³ Habermas, Jürgen. (2001). Why Europe Needs a Constitution. *New Left Review*, 11, September-October 2001, <http://www.newleftreview.org/A2343>.

²⁴ Habermas, Jürgen (2007b). Erste Hilfe für Europa. *Die Zeit*, 29.11.2007, <http://www.zeit.de/2007/49/Europa>.

²⁵ Identitatea politică europeană poate fi văzută ca „înțelegerea de sine” politică, cu trei dimensiuni ale identității politice ca proiect: cea reflectată în documentele care jalonează politica (tratate, legi și documente oficiale); apoi „înțelegerea de sine” politică reflectată în comportamentul celor care interpretează și transpun în realitate aceste documente; apoi „înțelegerea de sine” politică ce este transmisă prin intermediul discursului public. O analiză a discursurilor publice din Europa între anii 1990-2004, arată poziții divergente privind rolul instituțiilor supranaționale, respectiv un dezacord pregnant între liderii europeni, în ciuda retoricii oficiale (Medrano, 2009, pp. 81-82).

²⁶ Touraine, Alain. (2007). European sociologists between economic globalization and cultural fragmentation. În T.P. Boje, B. van Steenberghe și S. Walby (eds.). *European Societies. Fusion or Fission?* (pp. 249-262). Londra și New York: Routledge, p. 261.

²⁷ McCormick, John P. (2007). *Weber, Habermas, and Transformations of the European State. Constitutional, Social, and Supranational Democracy*. Cambridge și New York: Cambridge University Press, p. 179.

²⁸ McGuigan, Jim. (2004). *Rethinking Cultural Policy. Maidenhead*: Open University Press, pp. 168-169.

²⁹ Deutsch, Karl. (1953). *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 81-86.

³⁰ Habermas, 2001, <http://www.newleftreview.org/A2343>.

soldaiilor în armatele naționale, în cele din urmă, un proces întins pe sute de ani și modelat și de către construcția intelectuală a istoriei naționale și de către discursul partidelor politice³¹.

Un interes particular prezintă problematica legăturii între **societatea civilă și construcția europeană** (abordată în capitolul 1.2.2.). Societatea civilă este compusă din asociații, organizații și mișcări sociale, care, legat de felul în care problemele societale sunt percepute la nivelul sferei private, reacționează și transmit spre sfera publică răspunsuri la aceste probleme³². Aceste asociații formează un substrat organizațional al „publicului de cetățeni”, un public format din cetățeni care caută „interpretări acceptabile ale intereselor lor sociale” și care vor să aibă un cuvânt de spus în procesul de formare a voinței. Rețeaua de asociații ale societății civile își afirmă autonomia bazându-se pe un pluralism al formelor de viață, al subculturilor, al viziunilor despre lume.

În majoritatea abordărilor referitoare la deliberarea publică există o presupuziție, anume aceea că opinia publică se formează pe baza unor informații corecte și la care cetățenii au acces. Îndeplinirea acestei condiții depinde însă în bună măsură de societatea civilă³³, ca rețea de asociații care instituționalizează discursurile legate de interesul general într-un cadru al sferei publice.

Trenz³⁴ consideră că organizațiile societății civile au mai multe funcții care se realizează prin intermediul discursului și interacțiunii în sfera publică; o dată ele modelează societatea civilă însăși, iar apoi au o funcție reprezentativă deoarece dau vizibilitate societății civile și dau o voce intereselor care se manifestă în societate la nivelul cetățenilor obișnuiți. Organizațiile societății civile aduc interesele oamenilor în procesul de decizie, contribuie la legitimarea procesului de decizie. Societatea civilă oferă infrastructura societală pentru deliberarea publică, pe care Habermas o consideră esențială pentru democrație. În abordarea comunicativă, organizațiile societății civile trebuie să răspundă la schimbările societale și să aducă mereu teme de deliberare în sfera publică³⁵.

Pot fi conturate trei epoci în dezvoltarea societății civile europene contemporane, anii '50-'60, de emergență a unor mișcări la nivel european, sprijinind construcția europeană, în special pe latura integrării economice; sfârșitul anilor '60 și până la jumătatea anilor '80, de extindere și deschidere a unui dialog direct cu instituțiile europene; respectiv perioada mai recentă, în care extinderea și adâncirea integrării, mobilizarea publică prin organizarea de alegeri, ca și abordările comunicaționale tot mai elaborate ale instituțiilor europene, sunt elemente care asigură fundalul pentru creșterea și se diversificarea societății civile europene. Mai întâi dezbaterile pe tema Constituției, iar mai apoi cele privitoare la referendumurile irlandeze sunt argumente în favoarea unei societăți civile europene care este astăzi un partener de dialog pentru instituțiile Uniunii și care a arătat că poate juca un rol important în influențarea politicilor UE, deși este mult mai descentralizată comparativ cu societățile civile acționând în spațiile naționale. Se manifestă cu putere în probleme legate de aspecte economice în mod tradițional, în virtutea unei moșteniri istorice, dar mai recent se manifestă și în domeniul cultural și în cel social. Un câștig important al ultimilor ani este considerat a fi dialogul structurat cu

³¹ Habermas, Jürgen. [1998] (2001). *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, pp. 102-103 apud Marga, Andrei. (2006). *Filosofia lui Habermas*. Iași: Editura Polirom., pp. 373-374.

³² Habermas, Jürgen. [1992] (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, pp. 367-368.

³³ În lucrările de specialitate, conceptul de „societate civilă” este legat de cel de „capital social”. Prezența unor rețele sociale într-o societate și prezența unor norme sociale legate de încredere permit coagularea unor acțiuni pentru rezolvarea problemelor colective. Studiile (Hooghe, Marc și Stolle, Dietlind. (2003). *Generating Social Capital. Civil Society And Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 2-4) arată o legătură între capitalul social (văzut structural ca rețele sociale și atitudinal în sens civic) și creșterea economică (Fukuyama; Knack și Keefer; Dasgupta și Sergaldin), rată redusă a criminalității (Wilson) și un guvern atent la problemele cetățenilor (Putnam).

³⁴ Trezn, Hans Jörg. (2009). European civil society: between participation, representation and discourse. *Policy and Society*, Vol. 28, Issue 1, pp. 35-46.

³⁵ Kohler-Koch, Beate. (2010). Civil society and EU democracy: 'astroturf' representation?. *Journal of European Public Policy*, Jan. 2010, Vol. 17, Issue 1, pp. 100-116.

societatea civilă³⁶, recuperând ideea de participare descentralizată legată de societatea civilă și, în același timp, dând forme concrete potențialului acesteia de a crea legături între cetățeni și Uniune³⁷.

Deocamdată, societatea civilă este prezentă, dar relativ slab implicată în dezbaterile privind viitorul european³⁸, cu momente de urgență datorate unor evenimente, dar societatea civilă europeană se dezvoltă pe termen lung, în trepte, la fel ca ansamblul Uniunii, pe măsură ce Europa se construiește ca un corp de cetățeni care sunt capabili de acțiune comună, cu un set de scopuri care sunt derivate dintr-un *ethos* comun, din valorile de bază și idealurile traduse în drepturi și în obligații. Am adus în discuție motivele pentru care astăzi instituțiile UE încurajează public dialogul cu organizațiile societății civile³⁹: apartenența la o asociație reprezintă o cale pentru cetățeni să participe la decizie în alt fel decât prin intermediul partidelor politice; asociațiile societății civile au posibilitatea și unele chiar își propun acest lucru să ajungă la cei dezavantajați, la cei care, de obicei, nu au alte căi de a-și face auzite vocile; asociațiile pot oferi expertiză pentru instituțiile UE; asociațiile pot desfășura, evalua și monitoriza proiecte finanțate de UE; încurajarea asociațiilor care desfășoară activități la nivel național să colaboreze și să acționeze la nivel european este un element de formare a opiniei publice europene, înseamnă crearea acelor dezbateri care conturează sfera publică europeană. Se poate afirma că dialogul între instituțiile UE și societatea civilă a fost inițiat, că s-a recunoscut nevoia pe care construcția europeană o resimte în a se apropia de societatea civilă pentru a-și îmbunătăți politicile și modelul de guvernare.

În contextul problematicii rolului societății civile în construcția europeană, am dedicat un subcapitol relației între mass media, piață și societate civilă, o relație cu elemente de incluziune și de complementaritate, arătând posibilitatea de a încadra în sistemul media un segment specific societății civile⁴⁰. Legat de raportul dintre mass media și societatea civilă care se stabilește în Europa⁴¹, într-o analiză care ține cont și de dimensiunea accesului și participării societății civile, dar și de acoperirea mediatică, pentru a avea politici publice incluzive sunt necesare și o participare a societății civile la procesul deciziilor și o dezbateră susținută prin mass media.

Într-un alt capitol al lucrării am abordat problematica **Europei ca model economic** (cap. 1.2.3.), coagularea unei regiuni economice, bazată pe o piață comună, presupunând o uniune vamală și libera circulație a forței de muncă, a capitalului, a bunurilor și serviciilor. Chiar dacă aceste obiective au fost doar parțial îndeplinite, acest model, fără să aibă dimensiunile integrării europene, este astăzi urmat la nivel mondial, deoarece, sub presiunea globalizării, statele naționale nu mai pot face față singure problemelor, nici chiar cele mai puternice.

Moneda unică europeană este o expresie clară a voinței politice de a adânci Uniunea, de a construi o identitate europeană, poate cea mai vizibilă și constantă expresie în spațiul public a acestei voințe. Bani sunt și un mijloc de comunicare, iar din această perspectivă, introducerea euro înseamnă încredere reciprocă și conține în sine promisiunea încrederii viitoare.

Am abordat problematica specifică celor două mari dezbateri care sunt legate de modelul european și care au fost aduse în prim plan de criza economico-financiară. Criza nu face decât să

³⁶ Platform for Intercultural Europe. (2008). *The Rainbow Paper. Intercultural Dialogue: From Practice to Policy and Back*. http://ec.europa.eu/culture/key-documents/doc/forum/rainbowpaper_en.pdf.

³⁷ Eisele, Gudrun. (2005). *European Civil Society*. Münster: Nachwuchsgruppe „Europäische Zivilgesellschaft und Multilevel Governance”, p. 14.

³⁸ Habermas, Jürgen. (2006c). *Time of Transitions*. Cambridge, UK: Polity Press, p. 302.

³⁹ Smismans, Stijn. (2003). *European Civil Society: Shaped by Discourses and Institutional Interests*. *European Law Journal*, Sep. 2003, Vol. 9, Issue 4, pp. 473-495.

⁴⁰ Hadl, Gabriele. (2004). *Civil Society Media Theory: Tools for Decolonizing the Lifeworld*. *Ritsumeikan Social Sciences Review*, Volume 40, Issue 3, pp. 77-96.

⁴¹ Statham, Paul. (2010b). *What Kind of Europeanized Public Politics?* În R. Koopmans și P. Statham (eds.). *The Making of a European Public Sphere. Media Discourse and Political Contention* (pp. 277-306). Cambridge, UK: Cambridge University Press 2010, pp. 278-281.

readucă în prim plan întrebările importante și ne forțează să găsim răspunsuri, însemnând și un prilej pentru reflecție, înlăturând fațadele și prejudecățile⁴². Prima dezbatere la care m-am referit este legată de modelul keynesian al intervenției statului în economie, în care începuturile construcției europene sunt profund ancorate, iar cea de a doua, de manifestarea solidarității la nivelul UE. Criza economică a readus în actualitate, de o manieră dramatică, ideile lui Keynes, care spunea, încă în 1936, că libertatea absolută a pieței este o iluzie⁴³. Revenirea acestor idei în prim plan are semnificația unui apel la rațiune, libertatea economică și spiritul antreprenorial rămân o condiție a progresului economic, însă fundamentalismul piețelor nereglementate se poate dovedi la fel de distrugător ca și cel al suprareglementării comuniste⁴⁴. Tot în contextul crizei economico-financiare, s-a conturat voința puternică de a răspunde atacurilor venite din partea unora dintre operatorii piețelor financiare globale și voința politică de a-i susține pe cei mai slabi membri.

Ca **model social** (cap. 1.2.4.), în Europa, tradiția mișcărilor muncitorești, a partidelor social-democrate, a doctrinelor sociale ale democrației creștine și a liberalismului social constituie un fundal pentru manifestarea solidarității sociale. Iar Europa postbelică este într-atât de legată de modelele sociale (desigur, existând abordări specifice) încât acestea sunt nu doar instituții, ci un veritabil „contract social”⁴⁵. Încă de la Tratatul de la Roma, construcția europeană a avut în vedere politicile sociale stabilind ca obiective: „progresul social” și „un nivel ridicat al folosirii forței de muncă”, încurajând cooperarea pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață, obligativitatea de a asigura o plată egală între femei și bărbați, dreptul de a munci și de a beneficia de asigurări sociale într-o altă țară. Un document de relief în context îl reprezintă Carta Comunitară a Drepturilor Fundamentale ale Lucrătorilor (1989), care a inspirat mai apoi întreaga legislație dedicată acestui subiect, insistând asupra dimensiunii sociale a pieței unice și arătând modul în care munca ar trebui să fie văzută în societatea europeană. Ea poate fi echivalată cu acea revalorizare și demnitate acordată muncii fizice în Occident⁴⁶ de către Sf. Benedict „laborare est orare” (munca înseamnă rugăciune), care a schimbat pe termen lung perspectiva asupra felului în care este văzută munca în societățile occidentale.

Documentele Uniunii au subliniat în repetate rânduri importanța dimensiunii sociale și au impus o legislație comună, dar autoritățile naționale sunt cele care și-au păstrat prerogativele de a stabili fiecare politicile specifice. Ceea ce s-a dezvoltat la nivelul Uniunii este însă politica de coeziune, consistent finanțată, destinată reducerii decalajelor importante existente în interiorul UE.

În context, o problemă de o acută actualitate este legată de posibilitățile statelor de a asigura suficiente resurse pentru a continua susținerea modelelor sociale, în condițiile globalizării și ale integrării monetare, chiar presupunând buna guvernare și capacitatea administrativă. Situația demografică obligă la schimbări în sistemul public de pensii, însă europenii rămân atașați de o protecție socială extinsă, de o legislație a muncii care protejează angajatul și de negocieri continue între partenerii sociali. Structurile de bază ale statelor bunăstării există și sunt funcționale⁴⁷. Este o întrebare fundamentală dacă Uniunea poate fi un sistem politic în stare să asigure politicile sociale redistributive⁴⁸. Globalizarea pune statele în situația de a nu putea controla ca altădată politicile de

⁴² Arendt, 1961, pp. 174-175.

⁴³ Keynes, John Maynard. [1936] (1970). *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor*. București: Editura Științifică, p. 14.

⁴⁴ Dăianu, Daniel. (2008). Keynes, nu Marx, revine, *Ziarul Financiar*, 27 octombrie 2008. <http://www.zf.ro/opinii/keynes-nu-marx-revine-3380546>.

⁴⁵ Martin, Andrew și Ross, George (eds.). (2004). *Euros and Europeans. Monetary Integration and the European Model of Society*. Cambridge și New York: Cambridge University Press, p. 325.

⁴⁶ Toynbee, Arnold. [1957] (1997). *Studiu asupra istoriei. Sinteză a volumelor VII-VIII de D.C. Somervell*. București: Editura Humanitas, p. 121.

⁴⁷ Bonnet, Florence, Ehmke, Ellen și Hagemeyer, Krzysztof. (2010). Social security in times of crisis. *International Social Security Review*, April-June 2010, Vol. 63 Issue 2, pp. 47-70.

⁴⁸ Habermas, 1998/2001, pp. 95-98.

folosire a forței de muncă și de a stimula creșterea economică, aducând politicile sociale în fața unor mari dificultăți. Modelele de colectare a resurselor și modelele de redistribuție folosite rămân sensibil diferite, nu doar ca alcătuire, dar și ca performanțe. Țările care au standarde înalte se tem să le piardă, alte țări se tem să piardă investițiile atrase de salariile și taxele reduse. Această problemă se poate depăși fie prin renunțarea la nucleul social al modelului european, fie politic, făcând un efort pentru integrare, pentru armonizarea politicilor fiscale și sociale. Incapacitatea de a menține solidaritatea socială aduce asupra Europei chiar pericolul de dezintegrare⁴⁹.

Întrucât construcția europeană s-a înfăptuit, în deceniile de început ale procesului, la modul decisiv pe dimensiunea economică și de liberă circulație a persoanelor și bunurilor, **conturarea UE ca actor distinct pe scena internațională s-a petrecut mult mai lent** (cap. 1.2.5.). În fapt, manifestarea UE ca actor global pe scena internațională este și în momentul de față una discutabilă, cel puțin o manifestare cu o pregnanță limitată. Cu deosebire în ultimul deceniu se poate vorbi însă de conturarea tot mai evidentă a unui profil al UE ca actor global în arena internațională.

Întemeiat pe argumentele lui Habermas, aduse în mai multe luări de poziție ale filosofului referitoare la construcția europeană, articularea unei voci comune la nivelul Uniunii este nu doar o șansă de a influența scena politică mondială pe care țările mici și mijlocii nu o pot avea altfel, dar și o ocazie pe care Europa trebuie s-o folosească pentru a-și impune abordările legate de securitatea internațională, de problemele energiei și mediului, de abordarea pericolului schimbărilor climatice (un specific european), de întărirea drepturilor omului și de reducerea sărăciei la nivel global.

În cele mai multe situații, actorii europeni relevanți, dar și Uniunea ca ansamblu, au avut tendința să considere că pot obține rezultatele dorite în relațiile internaționale pe baza admirației pe care ceilalți o au pentru valorile lor, pentru că aspiră la prosperitatea lor, pentru că oferă un model cu mare putere de atracție. Puterea „soft”⁵⁰ presupune cooptarea în locul coerciției și presupune o mare putere de seducție, iar UE s-a definit pe sine ca o putere cu un mare potențial de „soft power”.

UE a dovedit capacitatea de a genera stabilitate prin mijloace economice, culturale și politice mai degrabă decât prin cele de forță militară. UE dezvoltă numeroase programe pentru a-și pune în practică această abordare, însă rămâne percepută ca un jucător marginal în materie de securitate globală⁵¹. La nivel global, UE „apare ca o putere civilă, culturală și economică edificată pe reguli de drept, pe negocieri, care o fac un actor ale cărui acțiuni se bazează pe norme”⁵². Ea a dezvoltat o rețea de relații externe care se întinde la nivel global, prin care o viziune asupra lumii bazată pe drepturile omului și democrație este difuzată prin asumarea de valori și prin instituții multilaterale. UE este astăzi cel mai mare furnizor de ajutor, de asistență financiară și de soluții pentru dezvoltare la nivel mondial, oferă sprijin pentru creșterea capacității instituționale și pentru buna guvernare și încurajează integrarea economică regională a partenerilor.

Europa este o „putere normativă” care promovează norme de guvernanță la nivel global, norme legate de democrație și drepturile omului. Dimensiunea normativă este esențială pentru identitatea europeană astăzi. Ea se impune prin acorduri de cooperare multiple care urmăresc scopuri pe termen lung, influențarea partenerilor prin metode civile, nu militare, care nu pot acționa decât treptat. Dimensiunea coercitivă este dată de absența beneficiilor pe care cooperarea cu Europa le oferă pe multiple planuri, nu pe amenințarea cu forță⁵³. Puterea ideilor și principiile normative sunt baza influenței europene în politica mondială.

⁴⁹ Therborn, 2007, pp. 26-28.

⁵⁰ Nye, Joseph S. (2004). *The Benefits of Soft Power*. Harvard Business School, <http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>.

⁵¹ Cantalapedra, David Garcia și Gonzalez, Javier Garcia. (2010). *The changing nature of NATO: Towards a regional security organization?*, UNISCI Discussion Papers, nr. 22, January 2010, pp. 130-141.

⁵² Zăpârțan, Liviu-Petru. (2009). *Geopolitica în actualitate*. Cluj-Napoca: Editura Eikon, p. 255.

⁵³ Telò, Mario. (2009). *International relations: a European perspective*. Farnham: Ashgate Publishing, pp. 164-165.

În acest context, am abordat felul în care Uniunea Europeană se conturează ca actor economic global, **ca reper de cultură și civilizație și ca actor geopolitic, militar și de securitate**, pe câteva coordonate care jalonează procesul construcției europene (cap. 1.2.5.2.). Mai întâi relația cu vecinătatea sa, atât cu țările candidate, referindu-mă la Turcia și la țările din Balcani, cât și cu celelalte regiuni, în particular cu Rusia și respectiv cu zonele din Est și din Sud cuprinse în „Politica de Vecinătate”, cu țările Mediteranei cuprinse în procesul Barcelona, dar și cu alte spații, cu China, India și Japonia, cu America Latină și zona Caraibelor, cu Africa.

De asemenea, am dedicat un subcapitol relației cu Statele Unite ale Americii (1.2.5.3.), parteneriatul euro-atlantic fiind o componentă esențială de fundal a coagulării ideii europene după al doilea război mondial și mai apoi a extinderii spre est după sfârșitul Războiului Rece.

După conturarea actualității procesului de edificare a arhitecturii europene, am abordat succint perspectiva construcției europene în ce privește șansele și riscurile, respectiv tensiunea dintre extindere și adâncire (cap. 1.3.). Am scos în evidență îndeosebi faptul că voința politică poate asigura forța de a răspunde coerent la problemele care presează asupra modelului european, atât cele legate de disarmoniile și viziunile diferite din interiorul Uniunii, cât și cele legate de contextul global.

În ceea ce privește **planificarea strategică a Uniunii pe termen mediu și lung**, Agenda 2020 propune cinci obiective: ocuparea forței de muncă, cercetarea și inovarea, schimbările climatice și energia, educația și combaterea sărăciei, într-o abordare specific europeană prin faptul că dezvoltarea economică este văzută ca fiind posibilă doar în interdependență cu investiția în educație, încrederea în consistența modelului social și angajamentul pentru conservarea resurselor.

De asemenea, am subliniat manifestarea Europei ca model societal de referință. În contextul în care la nivel global există *de facto* un sistem de guvernare haotic⁵⁴, o rețea de instituții care încearcă să rezolve diverse probleme, de la criza economică la încălzirea globală, fără a asigura coerența necesară soluționării problemelor, UE este astăzi un model pentru o guvernare globală⁵⁵, deoarece felul în care se iau deciziile în Uniune pune în relație rețele de reprezentanți ai statelor naționale și ai actorilor nonstatali, conectând între ele nivelurile naționale și internaționale de guvernare.

2. Politicile culturale și comunicațional-mediatică ale UE: configurație, conținut și dinamică

Un alt segment major al fundamentării teoretico-metodologice (cap. 2) se referă la **configurația, conținutul și dinamica politicilor culturale europene**, ale politicilor europene legate de **mass media**, precum și la rolul pe care **mass media îl joacă în construcția unei sfere publice europene**.

În literatura de specialitate circulă un mit lansat de Jack Mathieu Émile Lang, și anume că Jean Monnet, unul dintre „părinții fondatori”, ar fi spus că dacă ar fi să o ia de la început, ar începe cu cultura⁵⁶. Abordarea preponderent „neofuncționalistă” a construcției europene prin instituții economice și politice avea probabil nevoie de o compensare care să consfințească importanța abordărilor culturale și identitare venită prin vocea unui „părinte fondator”. Sistemele politice, în particular cele democratice, își caută legitimarea în domeniul cultural⁵⁷.

În lucrare am urmărit felul în care **s-a dezvoltat viziunea europeană privind politicile culturale** (cap. 2.1.), începând de la „Declarația privind identitatea europeană”, făcută după summitul de la Copenhaga, din decembrie 1973, trecând prin schimbările majore aduse de Tratatul

⁵⁴ Stiglitz, Joseph E. (2006). *Making globalization work*. New York: W.W. Norton & Company, p. 21.

⁵⁵ National Intelligence Council și European Union’s Institute for Security Studies. (2010). *Global Governance 2025: at a Critical Juncture*. http://www.acus.org/files/publication_pdfs/403/Global_Governance_2025.pdf, p. 46.

⁵⁶ Sassatelli, Monica. (2006). The logic of Europeanizing Cultural Policy. În U.H. Meinhof și A. Triandafyllidou (eds.). *Transcultural Europe Cultural policy in a Changing Europe* (pp. 24-42). New York: Palgrave Macmillan, p. 26.

⁵⁷ Shore, Cris. (2001). The cultural policies of the European Union and cultural diversity. În T. Bennett (ed.). *Differing Diversities – Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity, Followed by Seven Research Position Papers* (pp. 107-123). Strasbourg: Council of Europe Publishing, p. 108.

de la Maastricht, care a dat Uniunii competențe de a avea acțiuni în domeniul cultural⁵⁸, chiar dacă statelor națiune li s-a recunoscut rolul de principal actor⁵⁹, prin „Agenda europeană pentru cultură într-o lume în curs de globalizare” (2007), care recunoaște rolul operatorilor culturali și aduce în discuție dialogul structurat cu societatea civilă, și până la Tratatul de la Lisabona, care afirmă rolul societății civile, inclusiv al reprezentanților ariei culturale, în construcția europeană.

Pe fond, de la Tratatul de la Maastricht începând, Europa și-a crescut în permanență anvergura acțiunilor în domeniul cultural, vizând câteva mari direcții strategice: facilitarea accesului cetățenilor la cultură (într-o viziune care consideră acest fapt ca fiind un important factor al integrării sociale); promovarea culturii (culturilor) europene în lume, văzând însă această promovare ca un vehicul al relațiilor externe ale Uniunii, al creșterii puterii sale „soft”; sprijinirea culturilor drept catalizatori ai creativității; încurajarea diversității și a dialogului intercultural, precum și întărirea sentimentului de apartenență la o Comunitate europeană; altfel spus, diversitatea este încurajată, dar cu condiția să nu obstrucționeze unitatea și procesul integrării⁶⁰.

Politicile culturale sunt un instrument pentru o abordare integratoare în promovarea socială a modelului european. Obiectivele propriu-zis culturale sunt subsumate celor care privesc integrarea europeană în sens larg⁶¹, obiectivelor economice sau industrial-economice⁶², iar în cazul sectorului audiovizual, apare cu pregnanță obiectivul de promovare a culturilor europene ca element esențial al relațiilor internaționale ale Uniunii. Această abordare este consistentă cu viziunea socială tipică modelului european care pune accentul pe coeziune și solidaritate, ca și cu necesitatea de a crea un sentiment al identității europene. Avem astfel o abordare socio-economică a acțiunilor din domeniul cultural. **Politicile culturale europene sunt instrumentele prin care cultura și arta devin participante la proiectul politic european**⁶³ (cap. 2.1.3.).

Decizia 508/2000 a Parlamentului și a Consiliului, care instituie programul „Cultura 2000”, în chiar primul său alineat, abordează cultura drept „un element esențial al integrării europene” ce „contribuie la afirmarea și la vitalitatea modelului european de societate”, pentru ca în al doilea alineat să reia tema culturii ca factor economic și ca factor social și a rolului important pe care-l joacă în provocările cărora trebuie să le facă față Comunitatea. Iată deci că abordarea integratoare, legată de procesul de ansamblu și de modelul societal, prevalează asupra obiectivelor propriu-zis culturale.

În aceste cadre s-au desfășurat proeminente acțiuni culturale și, remarcând încercarea de a păstra un echilibru în finanțarea operatorilor culturali în domenii sectoriale diverse, am trecut în revistă marile programe finanțate de către Uniune. O atenție deosebită am acordat-o programului Capitală Culturală Europeană, atât pentru că este cea mai proeminentă acțiune culturală europeană în sensul vizibilității prin intermediul mass media, cât mai ales pentru că, în cele aproape trei decenii de existență, ea s-a dezvoltat, arătând foarte bine „logica, realizările și limitele europeanizării prin intermediul politicilor culturale”⁶⁴. Programul Capitală Culturală Europeană poate fi considerat reprezentativ pentru evoluția

⁵⁸ Gordon, Christopher. (2010). Great expectations - the European Union and cultural policy: fact or fiction?.

International Journal of Cultural Policy, May 2010, Vol. 16 Issue 2, pp. 101-120.

⁵⁹ Dat fiind funcția duală a moștenirii culturale ca factor al construcției identității, precum și de instrument care încurajează interacțiunea culturală, ajutoarele de stat destinate protecției moștenirii culturale sunt acceptate și Comisie, fie și numai pentru a nu intra în conflict cu interesele directe ale statelor membre (Psychogiopoulou, Evangelia. (2008). *The Integration of Cultural Considerations in EU Law and Policies*. Leiden și Boston: Martinus Nijhoff Publishers, p. 325).

⁶⁰ Shore, Cris. (2006). "In uno plures" (?). *EU Cultural Policy and the Governance of Europe*. Cultural Analysis, nr. 5/2006, pp. 7-26, pass.

⁶¹ Dubois, Vincent. (2009). *Există o politică culturală europeană?*, conferință susținută la Institutul Francez din București. http://www.observatorcultural.ro/Exista-o-politica-culturala-europeana*articleID_21203-articles_details.html.

⁶² Throsby, David. (2009). Explicit and implicit cultural policy: some economic aspects. *International Journal of Cultural Policy*, May 2009, Vol. 15 Issue 2, pp. 179-185.

⁶³ Djian, Jean-Michel. (2005). *Politici culturale: apusul unui mit*. Timișoara: Fundația Interart Triade, p. 75.

⁶⁴ Sassatelli, 2006, p. 25.

politicilor culturale ale Uniunii și deoarece a pornit ca o inițiativă în Consiliul de miniștri, un organism interguvernamental, pentru a deveni, din 2005, o acțiune a Comisiei Europene. Semnificativă în documentele Uniunii referitoare la Capitalele Culturale este abordarea culturii ca factor de dezvoltare durabilă, ca factor important al integrării sociale, al coeziunii sociale și, în același timp, ca un important factor economic. Orașele care intră în competiție, simbolurile și evenimentele locale sunt redefinite ca fiind „europene”, membrii comunităților angajate în competiție sunt persuadați să aibă o reprezentare despre sine ca fiind „europeni”⁶⁵, în contextul în care această afirmare a identității europene semnifică mutarea de la periferie într-un centru, chiar unul vag definit, iar redefinirea spațiului nu intră în conflict cu definirea derivată din statul național, ci este una complementară.

Am abordat apoi o problemă de fond cu care se confruntă politicile culturale europene. Modelul politicilor culturale ale statului național presupune o omogenizare (măcar una parțială), iar Uniunea și instituțiile ei nu pot urmări acest model. Apelul la diversitate ca bogăție ascunde în el o problemă care uneori se materializează în spațiul public, mai ales atunci când nu ne referim la cultură ca la forma ei rezervată elitelor, umanistă sau științifică, și nici la cea de masă, ci folosim un sens antropologic, legat de tradiții și obiceiuri, de valori și de raportare la diverse valori sociale, de identitate în cele din urmă. **Mass media** poate juca aici un rol important, pentru că **poate să ofere o platformă de dialog**. Ea asigură transferul opiniilor și al nevoilor de la diferite grupuri sociale și/sau etnice spre politicieni și trebuie să asigure comunicarea deciziilor pe care aceștia le iau. Chiar dacă pentru integrarea minorităților etnice cu sprijinul media nu s-au găsit încă soluții satisfăcătoare, **cu ajutorul mass media se poate ajunge la o sferă publică multietnică în care tensiunile și conflictele să fie obiect de dezbatere**⁶⁶.

Am dedicat un capitol al lucrării specificului politicilor Uniunii Europene în **domeniul mijloacelor de comunicare în masă** (cap. 2.2.), arătând că politicile Uniunii Europene privesc mass media drept „manifestări ale praxisului cultural care integrează întrebări legate de identitate”⁶⁷. Mass media și cultura sunt terenul în care se poartă bătălia pentru identitate, fie ea europeană sau de altă natură⁶⁸. Mijloacele de informare în masă sunt esențiale în formarea unei identități europene, în dobândirea legitimității în general, în continuarea integrării politice europene în particular.

Mass media ocupă o poziție de industrie culturală cu o problematică specifică și cu o importanță deosebită. Motivația protecției producțiilor audiovizuale europene („excepția culturală”) le vede ca aparținând culturii, necesitând o abordare diferită de cea strict economică, care tinde să reducă totul la comerț și tehnologie⁶⁹. În fapt, vorbim despre produse mediatice, produse cu o mare

⁶⁵ Sassatelli, 2009, pp. 80-81.

⁶⁶ Kretzschmar, Sonja. (2007). *Diverse Journalists in a Diverse Europe? Impulses for a Discussion on Media and Integration*. În K. Sarikakis (ed.). *Media and cultural policy in the European Union* (pp. 203-226). Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V., p. 217.

⁶⁷ Sarikakis, Katharine (2007b). *The Place of Media and Cultural Policy in the EU*. În K. Sarikakis (ed.). *Media and cultural policy in the European Union* (pp. 13-22). Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V., p. 20.

⁶⁸ Unii autori consideră că mass media omogenizează stratul superficial al culturilor, cultura de consum, de divertisment, pe când nucleul generativ al culturii de performanță rămâne mereu pe mai departe specific și ancorat în matricea identității națiunilor ce compun Europa unitară și diversă în același timp (Georgiu, Grigore. (2004). *Filosofia culturii. Cultură și comunicare*. București: Editura Comunicare.ro, p. 123). Dar media este situată într-un câmp mai larg al politicilor culturale (Napoli, Philip M. (2008). *Bridging Cultural Policy and Media Policy*. *Journal of Arts Management, Law & Society*, Winter 2008, Vol. 37 Issue 4, pp. 311-332). Acest câmp nu este cel al discuției diferențelor între „cultura înaltă” sau „cea populară” și nici cel al subvențiilor acordate muzeelor sau artelor (Sarikakis, Katharine. (2007c). *Mediating Social Cohesion: Media and Cultural Policy in the European Union and Canada*. În K. Sarikakis (ed.). *Media and cultural policy in the European Union* (pp. 65-90). Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V., p. 74). Mass media poate produce și uniformitate, servind aceleași mesaje în aceleași forme, sau, dimpotrivă, identități fragmentate, centrându-se pe specificul local. Ea poate șterge distincția dintre cultura de consum și cea de performanță, cum spune Huntington, dar asigură democratizarea accesului la cultură și integrarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale (Georgiu, 2004, p. 104), într-o lume care nu se uniformizează.

⁶⁹ Sarikakis, 2007c, p. 76.

încărcătură simbolică. Acestea nu pot fi privite în afara competiției economice, după cum nu poate fi neglijată încărcătura lor simbolică, rolul pe care îl joacă în construcția sferei publice, dimensiunea lor socială și culturală. În cazul lor, multiplele lor funcții nu se pot disocia, așa cum lumina este simultan undă și corpuscul. Apărând producțiile audiovizuale europene, este apărută diversitatea culturală, adică felul în care culturile grupurilor și societăților își găsesc expresiile specifice.

Am luat în discuție câteva repere care jalonează politicile în domeniul mass media. În primul rând, cadrul legal, în principal Directiva Serviciilor Media Audiovizuale din 2007, care a înlocuit „Televiziunea Fără Frontiere”, un demers punând în echilibru liberalizarea domeniului audiovizual și libertatea de exprimare, cu protejarea unor obiective de interes public (protecția minorilor, protecția persoanelor cu dizabilități, dreptul la informare al publicului larg și accesul la marile evenimente politice, culturale sau sportive naționale sau internaționale, diversitatea culturală⁷⁰ etc.). În al doilea rând, finanțarea de programe care sprijină industriile audiovizuale europene și, complementar, sprijinul pentru difuzarea online a conținuturilor, asimilarea noilor tehnologii și programe ce dezvoltă competențe media în rândul cetățenilor. În al treilea rând, acțiuni menite să sprijine interesele europene la nivel regional și mondial⁷¹. Domeniul este unul extrem de sensibil, supus numeroaselor presiuni și trebuind să păstreze un echilibru între viziuni diferite cu privire la rolul mass media.

Am abordat apoi problematica presiunii asupra sectorului audiovizual pentru o liberalizare completă (venită atât dinspre interesele unor trusturi mediatice, dar și dinspre convergența digitală)⁷². Din punct de vedere istoric, ne aflăm în situația unui paradox, pentru că piața a fost cea care a permis apariția presei și apoi libertatea ei de expresie. Dar piața liberă poate să joace acest rol doar atâta timp cât „principiile economice nu dăunează conținutului cultural și politic la răspândirea căruia servește piața însăși”⁷³. Habermas arată că asigurarea bazei comerciale nu trebuie asimilată cu comercializarea mass media. Dacă cedăm controlul exclusiv forțelor pieței, vom ajunge în situația în care modelele culturale inoculate prin mass media nu vor mai permite înțelegerea critică, ajungându-se în situația în care „publicul de cetățeni [...] este în asemenea măsură mediatizat [...] încât să se poată apela la el în vederea legitimării compromisurilor politice [...] fără ca, pe de altă parte, el să participe efectiv la luarea deciziilor”⁷⁴. Tocmai de aceea există televiziuni și radiouri publice, care au fost organizate ca și companii publice pentru a proteja „forța lor publicistică” în raport cu „forța lor privat capitalistă”⁷⁵.

⁷⁰ De o importanță particulară am considerat faptul că Europa își propune să integreze în acordurile sale internaționale Convenția UNESCO de promovare a diversității culturale, care prin protecția și promovarea diversității culturale a stabilit apariția unui nou pilon la nivelul guvernantei globale. Este astfel nevoie de politici publice pentru protecția diversității, atât la nivel local, cât și la nivel regional și global, cu atât mai mult cu cât procesul globalizării aduce cu sine o serie de vulnerabilități pentru acele țări care nu pot gestiona corespunzător difuzarea valorilor în plan comunicațional. Pentru că, dacă universalitatea potențială a unor opere se judecă în plan axiologic, circuitul comunicațional nu mai ține de raporturile culturale care se stabilesc în acel plan, ci de un anumit context istoric în care acționează câmpuri și modele de influență, astfel că sfera de răspândire nu se poate judeca doar prin prisma valorii (Georgiu, 2004, pp. 262-280). Iar gradul de universalizare în plan comunicațional a culturii și/sau limbii este o măsură a puterii. De aceea abordarea europeană este foarte importantă, pentru că sprijină înscrierea altor culturi în planul accesibilității, al prezenței în centrele de legitimare (în bună măsură, ele însele, aceste centre, fiind europene).

⁷¹ Aproape toate acordurile internaționale ale Uniunii cuprind o dimensiune de colaborare în domeniul audiovizual, pentru că, prin cooperarea în acest domeniu, Uniunea încearcă să-și înțeleagă mai bine partenerii și, în același timp, să-și promoveze cultura, valorile și produsele.

⁷² Humphreys, Peter. (2007). The EU, Communications Liberalisation and the Future of Public Service Broadcasting. În K. Sarikakis (ed.). *Media and cultural policy in the European Union* (pp. 91-112). Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V., p. 98.

⁷³ Habermas, Jürgen. (2007a). Keine Demokratie kann sich das leisten. *Süddeutsche Zeitung*, 16.05.2007, <http://www.sueddeutsche.de/kultur/21/404799/text/5>.

⁷⁴ Habermas, Jürgen. [1962] (2005). *Sfera publică și transformarea ei structurală*. București: Editura Comunicare.ro, p. 270.

⁷⁵ Habermas, 1962/2005, p. 238.

În context, Habermas se referă la modelul german de televiziune publică⁷⁶, model în care cadrul legislativ și structura instituțională a rețelelor de televiziune realizează un echilibru între influențele partidelor politice, ale diverselor grupurilor și organizații și ale companiilor private, astfel încât, de obicei, comunicarea politică prin intermediul acestora este una echilibrată. De altfel, sectorul public audiovizual este un specific european. Modelul de radioteleviziune publică care servește scopuri sociale, culturale și politice (în sensul de democratice⁷⁷, nu în favoarea unei anumite formațiuni politice, ci în sensul în care ea se află în slujba cetății și a cetățenilor), dincolo de obiectivele comerciale⁷⁸, este unul specific european. Doar în Europa televiziunea publică are o răspândire generală și ca model ideal constituirea într-o sursă de informare neviată de presiunile economice și politice.

Un capitol al lucrării (cap. 2.3.) este dedicat **rolului mass media în construcția sferei publice europene**, plecând de la abordările conceptual-teoretice de referință în domeniu. Habermas consideră că recuperarea deficitului de legitimitate politică de care suferă construcția europeană are nevoie de „o sferă publică paneuropeană”, pe care o definește ca fiind „o rețea care dă posibilitatea tuturor cetățenilor din statele membre” să participe la procesul comunicării politice, deoarece astăzi legitimitatea democratică cere și un proces incluziv de comunicare în masă⁷⁹. Sfera publică este un spațiu al deliberării politice, pentru existența ei sunt necesare un minim de discursuri care se constituie într-o dezbateră politică prin intermediul media⁸⁰. Aspectul normativ al existenței sferei publice europene implică două condiții: transparența la toate nivelurile de guvernare și accesul tuturor grupurilor sociale.

Un model de construcție a unei sfere publice europene presupune construcția graduală a unui public european care să fie compus din cetățenii care au aproximativ același nivel de competențe comunicaționale presupunând capacitatea de a înțelege problematica dezbaterilor legate de Uniune și acces consistent la mijloace de informare, deși vorbesc limbi diferite și trăiesc în țări diferite. Dacă acești cetățeni europeni există, ar mai fi necesară difuzarea sistematică a unei agende de știri europene care să devină o parte semnificativă din consumul lor mediatic și, de asemenea, ca acești cetățeni să se perceapă ca și membri ai unei comunități care este dincolo de cea a statului națiune (fără să o excludă sau înlocuiască)⁸¹. Însă sfera publică europeană nu se poate imagina doar ca o proiecție a modelelor existente la nivel național care fuzionează spre un nivel european, ci mai degrabă ca o deschidere reciprocă și o întrepătrundere a cadrelor comunicării de la nivel național, pentru că, Habermas o spune în mai multe rânduri, infrastructura comunicațională necesară unei sfere publice democratice care poate să transforme „problemele relevante ale societății” în subiecte de dezbateră se află în principal la nivelul statelor naționale. Habermas nu consideră astfel viabilă ideea unei comunicări politice centralizate la nivel european, preferând o viziune transnațională în locul uneia supranațională, și propune ca problematica europeană, agenda instituțiilor, dezbaterile privind diversele aspecte ale construcției europene, să fie incluse în cadrele comunicării din fiecare spațiu național, iar publicurile din spațiile naționale ar trebui să interrelaționeze⁸².

⁷⁶ Habermas, 1992/1996, p. 376.

⁷⁷ Jenssen, Anders Todal. (2009). Does Public Broadcasting Make a Difference? Political Knowledge and Electoral Campaigns on Television. *Scandinavian Political Studies*, Sept. 2009, Vol. 32 Issue 3, pp. 247-271.

⁷⁸ Harrison, Jackie și Woods, Lorna. (2007). *European Broadcasting Law and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 315-328.

⁷⁹ Habermas, 2001, <http://www.newleftreview.org/A2343>.

⁸⁰ Medrano, 2009, p. 91.

⁸¹ Golding, Peter. (2008). European Journalism and the European Public Sphere. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 121-134). Bristol și Chicago: Intellect Books, pp. 127-129.

⁸² Trebuie însă precizat că există autori care atrag atenția asupra faptului că Uniunea este o construcție a elitelor și, plecând de aici, că, într-un anumit sens, există o sferă publică europeană, mai ales de la răspândirea ideilor iluministe; cultura umanistă și științifică adresată elitelor constituie baza pe care se creează sfere publice transnaționale dominate de elite economice, politice și universitare.

Un studiu al europeanizării sferelor publice presupune distincția între europeanizarea „verticală” și cea „orizontală”, pornind de la știrile despre Uniune, despre politicile și instituțiile sale și despre evenimente din alte țări membre⁸³. Versiunea europeanizării „pe verticală” se referă la actori naționali care se adresează prin intermediul mass media unor actori europeni sau la actori europeni intervenind în dezbateri naționale despre problemele Uniunii, iar europeanizarea „pe orizontală” se referă la acoperirea pe care mass media națională o oferă problemelor din alte țări membre sau actorilor naționali care se adresează problemelor sau actorilor din alte state membre. Desigur, condiția este aceea ca actorii implicați să-și recunoască unul altuia legitimitatea de a participa la dezbateri.

În favoarea abordării lui Habermas se poate argumenta că există două mari bariere care îngreunează construcția unei sfere publice europene care să urmeze un model național la o altă scară: inexistența unei limbi comune și slaba dezvoltare a ceea ce s-ar putea numi mass media europene. Apoi, în planul comunicării politice, proximitatea geografică are o importanță foarte mare, iar dezbaterile îndepărtate și complexe nu sunt apreciate nici de cititori și nici de jurnaliștii care joacă rolul de gatekeepers („paznici ai barierei comunicaționale”) și controlează conținuturile difuzate, iar felul în care jurnaliștii percep construcția europeană, interesul pe care îl arată legat de anumite evenimente, opiniile, atitudinile și reprezentările jurnaliștilor față de meseria lor⁸⁴ sunt repere importante pentru felul în care ei transmit publicului experiența europeană.

În acest context, am trasat cadrul reglementărilor legislative și al documentelor programatice care fundamentează comunicarea publică la nivelul Uniunii Europene⁸⁵ și respectiv problemele specifice ale promovării mediatică a modelului european, plecând de la ideea că, pe fond, rezultatele sub așteptări ale comunicării publice europene pleacă de la faptul că ea nu a precedat edificarea arhitecturii europene, ci i-a urmat⁸⁶. Deși deseori rolul comunicării și al mass media este neglijat⁸⁷, încă de la respingerea daneză a Tratatului de la Maastricht (1992), s-a dezbătut existența unui deficit de comunicare⁸⁸, criza de legitimitate fiind direct legată de lipsa de acces la informația politică, de funcționarea defectuoasă a comunicării politice în perspectiva construcției supranaționale⁸⁹.

Am remarcat că în ultimii ani s-a produs o schimbare de abordare, relevând importanța elementului comunicațional-mediatic în construcția europeană. Astfel, a fost adusă în prim plan problematica „sferei publice europene” (și necesitatea de a o construi), s-a relevat importanța atragerii cetățenilor în dezbaterile legate de viitorul Europei și a participării la luarea deciziilor⁹⁰, a fost lansat un proces de consultare a statelor membre, a societății civile și a mass media pentru a stabili cele mai bune formule pentru îmbunătățirea activității de comunicare și s-a manifestat o prezență activă a instituțiilor și programelor europene pe Internet.

⁸³ Vreese, Claes de, Boomgaarden, Hajo, Banducci, Susan și Semetko, Holli. (2009). Light at the End of the Tunnel: Towards a European Public Sphere? În J. Thomassen (ed.). *The Legitimacy of the European Union after Enlargement* (pp. 44-64). Oxford și New York: Oxford University Press, p. 48.

⁸⁴ Metykova, Monika și Preston, Paschal. (2009). An Elusive European Public Sphere: The Role of Shared Journalistic Cultures. În A. Charles (ed.). *Media in the Enlarged Europe. Politics, Policy and Industry* (pp. 61-68). Chicago: The University of Chicago Press, pp. 66-67.

⁸⁵ „Planul D pentru Democrație, Dialog și Dezbateri” (2005), „Carta albă a politicilor europene de comunicare” (2006), „Comunicând Europa în parteneriat” (2007), Raportul de evaluare a „Planului D” (2009).

⁸⁶ Pușcaș, Vasile. (2009). Comunicarea europeană. În D. Luca (ed.). *Dilemele comunicării Uniunii Europene* (pp. 6-8). Cluj-Napoca: Qual Media, p. 6.

⁸⁷ Bondebjerg, Ib și Madsen, Peter (eds.). (2008). *Media, Democracy and European Culture*. Bristol și Chicago: Intellect Books, p. 19.

⁸⁸ De Clercq, Willy. (1993). *Réflexion Sur La Politique d'Information et de Communication de la Communauté Européenne, Annexes*. Luxembourg: Office for Official Publications.

⁸⁹ Kaitatzi-Whitlock, Sophia. (2008). The Political Economy of the Media at the Root of the EU's Democracy Deficit. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 25-48). Bristol și Chicago: Intellect Books, pp. 25-26.

⁹⁰ Ca direcție strategică esențială, comunicarea trebuie să asigure susținerea cetățenilor pentru proiectul european.

II. Problematika promovării mediatică a modelului european de societate ilustrată printr-o cercetare aplicată comprehensivă

Pentru a ilustra cercetarea de ordin conceptual-teoretic am realizat o cercetare empirică focalizată pe trei niveluri, anume: național în UE, intern al UE ca întreg și respectiv în planul relațiilor externe ale UE ca entitate, optând pentru a alege în această analiză patru procese cuprinzătoare și reprezentative pentru mediatizarea construcției europene, anume:

- În plan național statal în Uniunea Europeană, funcționarea UBB Radio cu obligații asumate de a promova valorile și procesele proprii construcției Uniunii, o ilustrare autohtonă a procesului de construire a sferei publice europene așa cum este el explicat prin modelul habermasian.

- În planul intern al Uniunii Europene, evenimentul celui de-al doilea referendum pentru adoptarea Tratatului de la Lisabona în Irlanda, un eveniment catalizator pentru construirea unei dezbateri publice cu o netă implicare a societății civile în ceea ce privește relația național-supranațional în construcția europeană, în reprezentarea a cinci importante posturi TV de știri, anume BBC World News, France 24, Deutsche Welle TV Europe, Euronews și CNN International Europe.

- În planul intern al Uniunii Europene, promovarea Uniunii, a valorilor europene, prin intermediul unui post TV franco-german cu un profil și cu un rol mediatic special, anume canalul Arte.

- În planul relațiilor externe ale UE, modalitățile în care se conturează Uniunea Europeană ca model societal și ca actor global actor în reprezentarea celor mai importante canale TV de știri la nivel mondial (CNN, Al Jazeera, CCTV News, Russia Today și Euronews).

Designul metodologic al cercetării aplicate este prezentat în primul capitol al acestei secțiuni. În ceea ce privește colectarea datelor, au fost înregistrate în format digital audio-video conținuturile de comunicare publică care au constituit eșantionul, apoi au fost transpuse narativ în text analitic-descriptiv. Metodele utilizate în cercetare au fost analiza tematică și respectiv analiza de conținut cantitativist-calitativistă a conținuturilor informative selectate.

Pentru analiza tematică a conținutului știrilor selectate, am utilizat trei grile tematice: grila tematică de inventariere a conținuturilor în primă instanță; grila tematică conceptual-teoretică în a doua instanță (elaborată funcție de decupajele clasice în științele socio-politice și construită pentru acest segment al cercetării astfel încât să surprindă elementele definitorii specifice pentru fiecare caz în parte); și respectiv grila tematică compozită obținută prin coroborarea primelor două, care este și cea utilizată în final pentru interpretarea rezultatelor. Am utilizat tehnica numărării iterațiilor pentru a stabili situația cantitativă a încadrării emisiunilor informative difuzate în grila compozită.

Analiza de conținut cantitativist-calitativistă a fost utilizată în cazul programului cultural Arte și a urmărit identificarea acelor știri care difuzează reprezentări scrise, vorbite sau vizuale ale simbolurilor europene. Au fost considerate simboluri europene steagul Uniunii, imnul Uniunii și moneda euro și am urmărit determinarea listei de entități lingvistico-sonore și de entități vizuale care surprind esența fenomenului și numărarea lor, fără a avea pretenția de reprezentativitate statistică, ci doar de determinare a reliefurilor fenomenului.

Analiza celor patru procese cuprinzătoare și reprezentative pentru mediatizarea construcției europene cuprinse în lucrare arată că reprezentările difuzate prin mass media se constituie nu doar ca o derivație, o reflexie a procesului de construcție europeană, factual vorbind, ci și ca un factor activ în planul construcției europene ca atare.

2.1. UBB Radio - o ilustrare autohtonă a procesului de construire a sferei publice europene așa cum este el explicat prin modelul habermasian

Cercetarea realizată arată că, **în plan național statal în Uniunea Europeană, funcționarea UBB Radio** cu obligații asumate de a promova valorile și procesele proprii construcției Uniunii reprezintă o ilustrare autohtonă a procesului de construire a sferei publice europene așa cum este el explicat prin modelul habermasian. UBB Radio reprezintă o cale prin care sunt aduse în cadrele comunicării de la nivel național dezbateri relevante care se desfășoară în alte țări europene și o modalitate prin care viitorii gazetari sunt sensibilizați cu privire la problematica europeană.

Ideea de a cultiva în rândul formatorilor de opinie un sens al apartenenței la Europa este implementată de o manieră coerentă prin sprijinirea unor rețele de radiouri studentești la nivel european și se constituie într-o premisă a schimbării, pe termen mediu și lung, atitudinii corpului jurnaliștilor față de problemele Uniunii. Această direcție de acțiune este dezirabil să fie susținută și extinsă și în alte subdomenii în care se pregătesc viitorii profesioniști în științele comunicării. Este în același timp o cale de acțiune instituțională în promovarea mediatică a UE care apare a fi de o utilitate probată.

Ceea ce este de reținut este faptul că între știrile difuzate de UBB Radio se regăsesc toate cele cinci unități tematiche conceptuale utilizate în analiză, cu accent pe rolul Uniunii ca spațiu economic comun, ca sprijin economic pentru membri, pe dimensiunea educațională și culturală a construcției europene (spațiu al cunoașterii și al învățământului superior), pe construcția și dezvoltarea instituțională și reglementativă la nivelul UE, și relativ mai puțin pe rolul Europei ca actor în relațiile internaționale și ca un factor de coeziune socială. Într-o încadrare europeană sunt văzute probleme și activități ale Universității „Babeș-Bolyai”, ale studenților și cadrelor didactice. UBB Radio joacă astfel un rol important în informarea studenților dintr-un important centru universitar românesc despre agenda și substanța standardelor europene în educație, despre acțiuni concrete legate de învățarea instituțiilor și mecanismelor de funcționare ale Uniunii, despre cercetarea științifică legată de construcția europeană.

De remarcat că în eșantionul analizat, referirile la Comisia Europeană sunt mai numeroase decât la toate celelalte instituții europene la un loc. Această situație arată atât felul în care instituția, echivalentul unui cabinet de coaliție care gestionează activitățile de zi cu zi și implementează politicile Uniunii, știe să se facă auzită, dar și forța politică pe care membrii săi, mulți foști miniștri, o aduc în construcția și funcționarea ansamblului și pe alte paliere decât cel strict formal al elementelor prevăzute în documente oficiale. Observând această mediatizare a Comisiei, înțelegem mai bine de ce șefii de stat și de guvern au decis, în decembrie 2008, că vor acționa în sensul păstrării sistemului un stat - un comisar pentru structura Comisiei și după 2014, înlăturând teama statelor mici că vor fi lăsate pe dinafară.

Faptul că UBB Radio propune conținuturi legate de evenimente locale și/sau actori locali care doresc să devină „europeni” sau să participe la programe „europene” arată faptul că europeanizarea se produce definind evenimente naționale, actori naționali ca fiind „europene/europeni”. Altfel spus, în spațiul public sunt difuzate reprezentări ale unor simboluri locale, regionale sau naționale ca fiind europene, iar această definire structurează felul în care este percepută realitatea. „Europeană” devine reprezentarea pe care comunitățile participante o au despre sine⁹¹. „European” nu intră în competiție cu „național”, ci este un proces de reconceptualizare a spațiului (și a timpului) ca fiind „european”, mass media jucând aici un rol cheie prin reprezentările difuzate.

Ceea ce este cu deosebire relevant în această secvență de cercetare a promovării mediatice a modelului societal european, cu referire la nivelul statal, este faptul că se validează viabilitatea ipotezei habermasiene de construcție a sferei publice europene prin europeanizarea sferelor publice

⁹¹ Sassatelli, 2009, pp. 80-81.

naționale, plecând de la infrastructura comunicațională existentă la nivel național și incluzând agenda europeană în cadrele comunicării din fiecare spațiu național.

2.2. Referendumul irlandez pentru Tratatul de la Lisabona: un eveniment catalizator pentru construirea unei dezbateri publice cu o netă implicare a societății civile în ceea ce privește relația național-supranațional în construcția europeană

În planul intern al Uniunii Europene, **evenimentul celui de-al doilea referendum pentru adoptarea Tratatului de la Lisabona în Irlanda** a subliniat importanța deosebită a adoptării noului tratat pentru continuarea construcției europene.

Cercetarea a arătat că referendumul a fost un eveniment catalizator pentru emergența unei dezbateri publice cu implicarea societății civile în ceea ce privește relația național-supranațional în construcția europeană. În dezbaterile asupra viitorului european s-au făcut auzite atât vocile oamenilor politici, cât și vocile venite dinspre societatea civilă, polarizate în două direcții: una readucând în prim plan relația național-supranațional în termeni conflictuali, în termenii amenințării europene la adresa identității (irlandeze în principal, dar și cehe), care se poate exprima în domeniul social, fiscal sau de securitate, iar cealaltă punând accent pe relația de complementaritate, pe identitatea comună europeană, pe solidaritatea europeană cu trimitere la criza-economico financiară.

Deși în campania electorală irlandeză și respectiv în imaginile difuzate de mass media au fost puternic reprezentate instrumente și acțiuni ale societății civile, în ceea ce privește personajele aduse în prim plan de mass media, se observă subreprezentarea actorilor proveniți din rândul societății civile în favoarea politicianilor.

În ceea ce privește schimbările aduse de noul tratat pentru UE ca proces de construcție și dezvoltare instituțională și reglementativă, avem mai degrabă o trecere în revistă decât o abordare consistentă. Televiziunile europene preferă să își îndrepte atenția către potențialele elemente de conflict legate de ultimele două țări care mai aveau de ratificat tratatul, Cehia și Polonia, sau către poziția conservatorilor britanici. De remarcat că un singur post de televiziune, CNN International Europe, cel mai puțin preocupat de referendum, aduce în discuție faptul că tratatul garantează drepturile omului. Deseori uităm să spunem lucruri foarte importante, considerându-le probabil ca fiind ceva de la sine înțeles. Din păcate, drepturile omului și ale cetățeanului, așa cum se manifestă ele la nivel european, cu toate limitele și nuanțele despre care se poate discuta, sunt o excepție, nu sunt regula la nivel global. CNN ne amintește explicit care sunt valorile pe care Europa le-a validat în istorie și pe care le promovează.

Dacă toate posturile europene percep criza economico-financiară ca o problemă de maximă importanță în contextul referendumului, doar France 24 și Euronews vorbesc despre o „criză instituțională” și respectiv „criză politică internă”, percepând Europa ca fiind într-o criză de concept a unei entități în devenire, criză de concept care este influențată de criza economico-financiară, nu un produs al acesteia.

Unele dintre posturile de televiziune analizate au ridicat probleme de fond ale mediatizării agendei europene. Astfel, DW TV Europe și Euronews au ridicat problema deficitului comunicațional legat de construcția europeană, manifestat atât în dezbaterile desfășurate la nivel național, cât și în mesajele transmise de la nivelul instituțiilor Uniunii. Acest deficit de comunicare generează o diferență între agenda europeană și mediatizare, care poate fi observată în atenția redusă acordată dimensiunii Europei ca actor global, prevăzută explicit în noul tratat și în prezentarea superficială a construcției instituționale legate de procesul Lisabona. Existența acestei diferențe nu este în favoarea Uniunii deoarece legitimitatea construcției supranaționale este direct legată de accesul la informația

politică, de funcționarea comunicării politice⁹². În ansamblu, reliefarea mediatică a riscurilor a prevalat în raport cu sublinierea valorii și promisiunilor de fond ale construcției europene.

2.3. Canalul TV franco-german Arte - un exemplu pentru reliefarea și promovarea culturii și valorilor europene

Tot în planul intern al Uniunii Europene, **promovarea Uniunii, a valorilor europene și a culturii europene, prin intermediul unui post TV franco-german cu un profil special, Arte**, scoate în evidență agenda europeană în perspectiva dimensiunii ei socio-culturale. Europa văzută de Arte este un spațiu al diversității culturale, al disputelor de idei și al atitudinii critice, un bastion al drepturilor omului și al libertății de exprimare. Nu există nici un alt program de televiziune care să transpună în ceea ce difuzează reprezentări ale diversității culturale și ale dialogului intercultural în aceeași manieră sistematică și plină de conținut așa cum o face Arte. Europa văzută de Arte consideră culturile drept catalizatori ai creativității, încurajează diversitatea și dialogul, facilitează accesul cetățenilor la cultură, promovează cultura/culturile europeană/europene în lume. Având un profil și modalități de expresie care îl individualizează în peisajul audiovizual, canalul poate fi considerat ca un excelent vehicul de difuzare a agendei Uniunii Europene.

Pe un cadru mai larg, referitor la conținutul materialelor audiovizuale difuzate, se poate observa interesul pe care Arte îl arată vecinătății imediate, demonstrațiilor care au loc în Europa pentru a susține „Primăvara arabă”, problemei emigrației clandestine, elemente care conturează o și mai apăsată suprapunere între reprezentările difuzate de Arte și agenda europeană, fiind „un model plauzibil” (Habermas) pentru construcția unei sfere publice europene.

Arte, rezultatul unei colaborări între televiziunile publice din Franța și Germania, este un argument suplimentar pentru protejarea televiziunilor publice în spațiul european. Europa are nevoie de mai multe servicii audiovizuale publice deoarece câmpul jurnalistic, care are o așa o mare influență asupra câmpului politic, este supus dominației logicii comerciale⁹³. Cercetarea realizată evidențiază faptul că dacă Europa dorește să-și protejeze modelul societal trebuie să-și protejeze și să-și promoveze televiziunile publice, care servesc scopuri sociale, culturale și politice (în sensul de a fi în slujba cetății și a cetățenilor), dincolo de obiectivele comerciale (fără însă a le neglija). În condițiile în care televiziunea modelează opinii, atitudini și comportamente, serviciul public audiovizual este cel care difuzează reprezentări cheie referitoare la responsabilitatea socială, la apărarea interesului public, la diversitatea culturală și de expresie, la apărarea democrației, în cele din urmă.

Cercetarea realizată arată că Arte, prin producțiile mediatizate, raportate la esența modelului societal european, așa cum reiese el din analiza conceptual teoretică, este relevant însă nu doar pentru spațiul franco-german, ci pentru întreg spațiul UE. Astfel se impune recomandarea că Uniunea Europeană ar putea lua în considerare să sprijine financiar și prin măsuri reglementative extinderea Arte la nivel european (cu toată deschiderea amplă, Arte este vizibil axat pe spațiul franco-german și este o instituție unicat în peisajul audiovizual), prin versiuni care să se adreseze fiecărui spațiu național sau care să aibă în vedere gruparea unor spații comunicaționale în grupuri regionale, după modelul franco-german, atât pentru a asigura mai multe surse de finanțare, cât și pentru a construi astfel solidarități în fapt, acțiune consistentă cu modelul societal european, sprijinind deschiderea reciprocă și întrepătrunderea cadrelor comunicării. Pe acest plan, Arte se regăsește cu Radio UBB în abordarea presupunând europeanizarea sferele publice naționale, chiar dacă acționează la o scară diferită.

⁹² Kaitatzi-Whitlock, 2008, pp. 25-26.

⁹³ Bourdieu, Pierre. [1996] (2007). *Despre televiziune*. București: Grupul editorial Art, p. 134.

De asemenea, Arte în principal, dar și UBB Radio, acordă spațiu de emisie pentru vocile și pentru acțiunile societății civile, susținând forme de comunicare democratice, incluzive. În mod particular, Arte este un exemplu de instrument mediatic care nu doar că difuzează mesaje cu conținut „civic”, ci face mai mult, oferă sistematic posibilități de comunicare unor oameni care sunt în mod obișnuit excluși din procesul de producție mediatică.

Atât în cazul UBB Radio, cât și în cazul Arte și în cazul referendumului irlandez, se observă o europenizare a comunicării, a sferelor publice naționale⁹⁴ pe două dimensiuni, atât pe „orizontală” - prin atenția pe care mass media dintr-o țară o acordă problemelor din alte țări membre, dar și pe dimensiunea „verticală”, prin actori naționali care se adresează prin intermediul mass media unor actori europeni, sau prin actori europeni intervenind în dezbateri naționale despre problemele Uniunii.

2.4. Europa ca model societal și ca actor global în reprezentarea celor mai importante canale TV de știri la nivel mondial

În planul relațiilor externe, **felul în care se conturează Uniunea Europeană ca actor economic global, ca reper de cultură și civilizație și ca actor geopolitic, militar și de securitate în plan internațional**, în contextul evenimentelor cunoscute și sub numele de „Primăvara arabă”, în reprezentarea câtorva dintre mai importante canale TV de știri la nivel mondial, prezintă particularități în funcție de fiecare program în parte. Se observă astfel că difuzarea reprezentărilor prin media ocupă un loc consistent în agenda actorilor internaționali, fiind un instrument pentru impunerea anumitor valori și un important factor de putere.

Astfel, postul american CNN International Europe ne prezintă o Europă reprezentată preponderent prin intermediul statelor membre, coerentă ca entitate doar la nivel economic, având o reacție întârziată în ceea ce privește evenimentele din Egipt, unde nu apare ca jucând vreun rol semnificativ, având însă mai multe voci care o fac să fie un reper pentru promovarea democrației, a libertății de exprimare și pentru apărarea drepturilor omului. Observația de fond relativă la materialele difuzate de CNN este aceea că toți actorii politici sunt identificați ca fiind naționali, britanici, francezi, germani, spanioli, Europa fiind astfel prezentă la nivelul statelor-națiune membre.

La Al Jazeera, imaginea Europei este una nuanțată, nu lipsită de accente critice, dar aici Europa este o entitate care se manifestă separat de statele membre, existând un relativ echilibru între pozițiile statelor (reprezentate de guverne sau de personaje politice de relief) și respectiv pozițiile Uniunii Europene ca entitate. UE în reprezentarea Al Jazeera este o entitate care joacă un rol ca actor global, care joacă un rol în Egipt, chiar dacă și-a conturat mai greu „limbajul potrivit pentru această criză”. De remarcat importanța pe care postul arab o arată lui Catherine Ashton, Înalt Reprezentant pentru afaceri externe, ale cărei declarații arată Uniunea ca un jucător activ, dispus să se implice imediat în construcția noilor democrații din nordul Africii.

Postul rusesc Russia Today este extrem de critic la adresa Europei, prezentând-o drept controversată ca model social, cultural sau politic, atât la nivelul particular al unor state membre, cât la nivelul întregului, cu excepția notabilă a Uniunii văzută ca entitate economică, care se constituie într-un reper dezirabil. Sancțiunile UE impuse Belarusului sunt prezentate ca fiind abuzive, iar în ceea ce privește „primăvara arabă”, Europa este portretizată ca urmând Statele Unite, atât în abordările care sunt neutre și redau, pur și simplu, o anumită poziție, cât și în cele care critică pozițiile americane și, implicit, cele europene, considerându-le încercări lipsite de legitimitate de amestec în treburile interne ale Egiptului.

CCTV News este un post chinez în care problematica europeană este echilibrat prezentată, care se arată atent atât la statele membre, cât și la ansamblu. Chiar dacă nu în multe referințe,

⁹⁴ Vreese *et al*, 2009, p. 48.

CCTV News surprinde Europa echilibrat, și ca actor economic global și ca reper, ca model social, de cultură și civilizație.

În ansamblu, mass media provenind din alte spații decât cel european percep Europa, atât ca entitate (UE), cât la nivelul statelor membre, drept o putere economică globală, drept un model de cultură și civilizație (chiar dacă mai pun acest aspect în discuție), dar nu o percep ca pe un actor principal în materie de securitate.

Euronews are o abordare cu totul particulară pentru că nu doar prezintă o Europă activă în plan internațional, dar și supune dezbaterii această prezență, făcând din ea o controversă relevantă pentru membrii Uniunii. Euronews are cel mai mare număr de știri referitoare la problematica analizată și abordarea cea mai complexă, prezentând puncte de vedere multiple, aducând pe scenă voci diverse, atât marii actori politici, cât și reprezentanți anonimi ai societății civile, având, în plus, și o scenografie cu o încărcătură simbolică pronunțată.

În reprezentarea Euronews, Europa ca entitate apare pregnant ca un model de cultură și civilizație, ca un spațiu al diversității culturale și ca un spațiu al libertății de exprimare, ca un apărător al drepturilor omului, precum și ca un actor economic de prim rang. Însă și în cazul Euronews cea mai redusă prezență o constituie cea a Europei ca actor geopolitic, militar și de securitate în plan internațional, astfel că nu se poate pune vina profilului sărăcit al Europei doar pe seama intereselor particulare pe care le promovează anumite mass media. Atunci când Europa petrece prea mult timp în căutarea „celui mai mic numitor comun”, instituțiile media sensibile la procesul construcției europene nu pot să i se substituie.

De asemenea, se remarcă faptul că Euronews a adus în producțiile sale vocea actorilor societății civile care este critică la adresa instituțiilor europene.

Fără a arăta interesul cu totul deosebit dovedit de Al Jazeera în primul rând, și de CNN în al doilea rând, Euronews a acordat atenție evenimentelor din Egipt, având ediții speciale de știri dedicate Egiptului pe tot parcursul zilei, chiar schimbându-și programul pe segmente scurte, de câteva ore. De asemenea, a invitat în studio experți europeni în problemele zonei arabe pentru emisiuni speciale. Luările de poziție ale guvernelor și ale liderilor europeni legate de segmentul egiptean al „Primăverii arabe” sunt consistent tratate de Euronews, prin știri complexe, cu numeroase referințe care prezintă interes, arătând un echilibru între abordările statelor naționale membre și cele care pot fi atribuite grupului (Uniunii Europene), fiind un exemplu în care „faptele mediatice” reproduc cu acuratețe planul acțiunii liderilor politici, pe măsură ce evenimentele se derulează.

Complexitatea reprezentărilor difuzate de Euronews, un canal finanțat și de Comisia Europeană, validează implicarea directă în susținerea unor instituții media, însă jurnalismul, așa cum s-a definit el în Europa, rămâne bazat pe credibilitate și valori de la care nu se poate abdică în condițiile în care atunci când mesajele sunt transmise în formatul de „știri”, de „emisiuni informative”, receptorii tind să creadă că sunt relevante, că sunt adevărate în sensul de corespondență dintre discursul mediatic și stările de fapt⁹⁵. De aceea există o responsabilitate a comunicării coerente dinspre instituțiile europene, de la Bruxelles, după cum există și o responsabilitate a membrilor (a fiecăruia în parte) legată de ceea ce se comunică la nivel național, cel puțin prin intermediul televiziunilor publice. Mesajul nu poate fi transmis doar de la centru (modelul european este unul de rețea), de la nucleul instituțiilor, ci și de la nivel național, regional și local.

Pe fond, apar clar limitele și deficiențele UE în planul susținerii mediatice a ipostazei sale de actor global, atât la nivel de conținuturi, cât și la nivel de coerență acțională și de forță, în mijloacele de comunicare în masă internaționale.

⁹⁵ Luhmann, Niklas. [1996] (2000). *The Reality of the Mass Media*. Stanford: Stanford University Press, pp. 25-27.

III. Imaginea construcției europene în mass media internă UE și internațională - o articulare deficitară din perspectiva preocupărilor conceptual-teoretice, a politicilor publice europene și a realității comunicaționale factuale; recomandări de fond

Succint spus, cercetarea ce face obiectul acestei teze de doctorat reliefează într-o argumentație întemeiată atât pe cercetare teoretico-bibliografică cât și pe cercetare aplicată, empirică, complexitatea și rolul definitoriu al dimensiunii mediatică a construcției europene.

Problematica deficitului comunicațional al construcției europene și inconsistența promovării mediatică a modelului european sunt teme care au fost readuse în atenția cercetării științifice, a oamenilor politici și a simplilor cetățeni de referendumurile pentru Tratatul Constituțional al UE. Ca urmare a dezbaterilor din primul deceniu al noului secol, pe palierul reglementărilor legislative și al documentelor programatice care fundamentează comunicarea publică la nivelul Uniunii Europene, se poate aprecia că instituțiile Uniunii Europene au adoptat o serie de hotărâri și au formulat o serie de recomandări care ambiționează să contureze **o schimbare majoră de abordare**, relevând importanța elementului comunicațional-mediatic în cadrul construcției europene ca atare și, în context, aducând în prim plan importanța acordată receptorului în procesul comunicării, dar, implicit, și a calității și adecvării politicilor, instituțiilor și producțiilor mediatică.

S-a adus astfel în prim plan problematica legată de construcția unei „sfere publice europene”, văzută ca fiind posibilă prin stimularea unei cetățenii active, ce presupune implicarea în dezbateri, și necesitatea relevării prin mass media a beneficiilor concrete ale integrării, într-un context în care comunicarea este văzută ca asigurând susținerea publică pentru proiectul european, iar lipsa de interes a mijloacelor de informare în masă pentru proiectul european este văzută ca un obstacol în calea avansului procesului ca atare și a creării unei identități comune europene. Este astfel, în context, redescoperită la nivelul construcției europene necesitatea ca imaginile difuzate să fie hărți accesibile oamenilor⁹⁶. Este apoi redescoperită consubstanțialitatea între politică și comunicare. Sunt revalorizate serviciile publice de radio și televiziune și se recunoaște rolul rețelelor sociale care folosesc Internetul. **Construirea unei „sfere publice” europene** este văzută ca un efort la care participă actorii guvernamentali, instituțiile europene, partidele politice, instituțiilor de învățământ superior, societatea civilă și mass media, în condițiile unei reflecții continue asupra acestei construcții, în condițiile păstrării unei „busole morale” și a unor repere de fond.

Cadrul conturat prin documentele oficiale europene are însă o dimensiune retorică ce se evidențiază ușor și imediat și **nu se constituie într-un sistem comprehensiv și bine articulat**, iar limitele acestei construcții sunt și ele evidențiabile și de asemenea vizibile mai ales în realitatea comunicațională a instituțiilor UE.

În context, deși problematica sferei publice a fost dezbătută în plan conceptual-teoretic de filosofi, sociologi, politologi, experți în științele comunicării, am putut să constat un relativ deficit legat chiar de cercetarea științifică aplicată legată de promovarea, respectiv reliefarea mediatică a construcției europene, cercetare care ar putea fundamenta construcții de politici publice și de articulare instituțională mai performante în domeniu.

Chiar dacă noua abordare strategică inițiată la nivelul instituțiilor Uniunii începând din anul 2005 a generat o serie de programe și a dus la crearea de noi instrumente și rețele de comunicare, accentuând pe planul factual al comunicării publice la nivelul UE, **aplicabilitatea acestor strategii și programe pare a fi limitată** deoarece nu au reușit să influențeze decât parțial nivelul deciziilor de acțiune.

⁹⁶ Flusser, Vilém. [1983] (2005). *Towards a philosophy of photography*. Londra: Reaktion Books, p. 10.

Comunicarea publică, atât cea adresată direct cetățenilor, cât și cea adresată instituțiilor mass media, nu a reușit încă să depășească dificultatea provenită din particularitățile coagulării modelului european, întrucât structura instituțională complexă și negocierile continue fac extrem de dificilă o comunicare eficientă și coordonată. Cu toate progresele înregistrate, interacțiunea continuă între interesele celor implicați face foarte dificilă stabilirea priorităților și transpunerea strategiei în practică, la aceasta adăugându-se sensibilitățile naționale și regionale. Se impune atenției faptul că nu există o coerență de rețea în comunicarea la nivelul UE și, de asemenea, există un anumit centralism comunicațional care are consecințe în planul specificității mesajelor.

Construcția europeană este vizibilă în mass media, dar nu într-o manieră coerentă. Este vizibilă acolo unde apar competențe supranaționale și mai puțin vizibilă și contradictorie acolo unde competențele rămân la nivel național, iar această situație transmite mesaje contradictorii și subminează eforturile de coerență comunicațională⁹⁷.

În același timp, Uniunea - prin instituțiile ei - are o slabă capacitate de a furniza produse mediatice. Deși conținutul informațional furnizat de obicei poate fi considerat relevant, maniera de realizare arată o redusă înțelegere a culturii jurnalistice. Tehnicile de redactare și de filmare nu sunt folosite pentru a îndrepta produsele către cerințele mass media, ci către așteptările unei birocrății care funcționează după proceduri complicate și neclare, aflate la distanță și față de oamenii obișnuiți și față de jurnaliști. De aici și limbajul greoi, „limba de lemn de Bruxelles” de care jurnaliștii s-au plâns deseori și unul dintre motivele pentru care aceștia consideră că, în materie de capacitate comunicațională, instituțiile europene sunt mai puțin performante decât cele naționale⁹⁸. În plus, există o înțelegere limitată a normelor etice ale jurnalismului. Încercarea de a compensa aceste deficiențe printr-o masă consistentă de mesaje pozitive proeuropene, sperând că abundența informațională va produce o preluare necritică, s-a dovedit un eșec, deoarece nu a trezit interesul mass media și nici nu a stimulat dezbaterile între cetățeni.

În context, se pot formula o serie de recomandări pentru o abordare coerentă și comprehensivă a reliefării mediatice a modelului european.

La nivelul măsurilor reglementativ-legislative, consider că este nevoie de un efort de recompunere prin analiză și sinteză pentru a spori aplicabilitatea strategiei și programelor de comunicare publică pe câteva direcții principale.

Pentru sistemul public audiovizual specific european, este de dorit atât o întărire a recunoașterii legăturii sale cu necesitățile fundamentale democratice, sociale și culturale ale fiecărui spațiu comunicațional național și al întregului ansamblu, cât și abordarea sa ca un pilon al mediatizării problematicii europene, plecând de la faptul că interesul european trebuie transmis în mod specific pentru fiecare spațiu comunicațional național, iar experiența și infrastructura serviciilor publice se poate constitui într-o premisă a unei articulări încheiate a comunicării, a unei unități în diversitate autentice.

De asemenea, reglementările europene ar trebui să favorizeze nu doar producțiile audiovizuale europene, ci și programele de televiziune specializate pe actualitatea instituțiilor europene, și să ceară includerea lor între programele obligatorii la redifuzare în rețelele de cablu.

Apreciez că, la nivelul construcției instituționale, UE are nevoie de întărirea instrumentelor de promovare existente și de construcția unora noi, urmând modelele Euronews, Eurant și Arte, extinzând modelul rețelelor de radio spre televiziuni, încurajând crearea unor televiziuni similare Arte pentru alte regiuni transnaționale europene, sprijinind crearea unor publicații, radiouri

⁹⁷ Habermas, 2006c, pp. 285-286.

⁹⁸ Statham, Paul. (2010a). Making Europe News Journalism and Media Performance. În R. Koopmans și P. Statham (eds.). *The Making of a European Public Sphere. Media Discourse and Political Contention* (pp. 125-150). Cambridge, UK: Cambridge University Press, pp. 135-137.

și televiziuni studențești, atât în format clasic, cât și online, pentru a se putea adresa publicului tânăr și pentru a lega generațiile de viitori specialiști, inclusiv jurnaliști, de proiectul european.

De asemenea, este dezirabilă sprijinirea acelor instrumente mediatice care vin dinspre societatea civilă, care oferă posibilități de comunicare unor oameni care nu sunt în mod obișnuit incluși în procesul de producție mediatică, susținând forme de comunicare democratice, incluzive, esențiale pentru mișcările sociale, pentru susținerea drepturilor civile și pentru aducerea în atenția opiniei publice a unor grupuri defavorizate. Instrumente mediatice care să asigure participarea vocilor venite dinspre societatea civilă în dialogul referitor la problematica europeană, care să încurajeze interactivitatea, deoarece altfel avem de-a face mai degrabă cu politici europene făcute de elite.

Pentru îmbunătățirea serviciilor comunicaționale furnizate este nevoie de un efort de a înțelege nevoile instituțiilor mass media și a înlesni astfel creșterea contribuției lor. În acest sens, modelul bazei de date „Mavise” realizată pentru televiziuni s-ar putea extinde către toate instituțiile mass media europene și s-ar putea constitui într-o platformă pentru difuzarea sistematică de materiale publicistice (text, audio și video) în funcție de nevoile concrete ale fiecăreia. Această bază de date poate reprezenta și punctul de plecare pentru propunerea și pentru susținerea unor parteneriate transnaționale. Amintesc aici că, **în contextul unificării europene, Habermas revalorizează rolul mass media**, punând accentul pe rolul pozitiv pe care mass media îl pot juca în dezbaterile democratice, pe posibilitățile de diseminare a mesajelor critice, pe posibilitățile de a atrage atenția publicului asupra temelor europene.

Nu în ultimul rând, îmbunătățirea serviciilor comunicaționale furnizate implică un efort venit dinspre politicienii europeni, atât cei aleși la nivel național, cât și cei de la nivelul Uniunii. Este dezirabil ca aceștia să fie conectați mai nuanțat la realitățile din țările lor și, în același timp, la miezul construcției europene. De carisma lor și de voința lor politică depinde aducerea problematicii europene în spațiul public, fără a transforma UE într-o „democrație media”⁹⁹, în care politicienii sunt mai preocupați să vorbească la televizor despre deciziile care trebuie luate decât să ia decizii.

Problema de fond a dimensiunii comunicaționale a construcției europene este aceea de a prezenta Uniunea ca fiind un sistem politico-economic ce răspunde nevoilor imediate ale cetățenilor, vizând, pe termen lung, **impunerea ideii de model european**, atât pe plan internațional, cât și în ochii propriilor cetățeni. O construcție de imagine pe termen lung înseamnă impunerea simbolurilor europene, a valorilor europene. Pentru acțiunea politică europeană, viteza de circulație a informației încurajează focalizarea asupra problemelor pe termen scurt, iar pentru a nu pierde din vedere și cealaltă perspectivă, pe termen mediu și lung, comunicarea publică presupune un efort suplimentar care rămâne încă de făcut. Pentru a fi cu adevărat o putere care modelează lumea și pe ea însăși, este nevoie ca Uniunea să comunice mai coerent și mai sistematic.

Europenizarea comunicării prin intermediul mass media presupune într-un prim plan un proces desfășurat pe „orizontală”, prin transferul discursurilor din sferele publice naționale în care se manifestă dezbaterile spre celelalte sfere publice naționale și prin recunoașterea legitimității reciproce a actorilor implicați. Într-un al doilea plan, presupune o dimensiune „verticală” care constă în difuzarea punctelor de vedere comune pe teme europene în statele membre sau se referă la actorii naționali care se adresează prin intermediul mass media unor actori europeni respectiv la intervenția unor actori europeni în dezbateri naționale despre problemele Uniunii. Pentru europenizarea comunicării sunt necesare fluxuri comunicaționale în ambele direcții, pentru că astăzi, cel mai adesea, se observă o creștere doar a celor pe verticală, urmare a unui centralism comunicațional. Nu se poate afirma că se observă o întrepătrundere mutuală transnațională care transformă sferele

⁹⁹ Trenz, Hans Jörg. (2008). Media: the Unknown Player in European Integration. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.), *Media, Democracy and European Culture* (pp. 49-64). Bristol și Chicago: Intellect Books, p. 58.

publice naționale într-o entitate comună decât într-o măsură extrem de redusă, dar se observă cum dezbaterile supranaționale sunt sistematic încorporate în cele naționale.

În context, este importantă construirea programatică a unei culturi civice necesare arhitecturii europene, transparența procedurilor în instituții, accesul la dezbateri¹⁰⁰, abordare ce trebuie susținută de informarea publică făcută sistematic și într-un limbaj accesibil.

Această cercetare complexă aferentă tezei de doctorat a felului în care modelul societal european se regăsește în producțiile mass media, respectiv gradul în care este el mediatizat și acuratețea mediatizării lui, surprinde de o manieră aplicată **complexitatea și dificultatea segmentului comunicațional al construcției europene**, importanța dimensiunii mediatice a construcției europene și profilul reușitelor și nereușitelor în ceea ce privește reliefa mediatică a procesului.

Pe fond și în manieră sintetică, cea mai de anvergură recomandare care poate fi formulată în baza acestei cercetări este aceea privitoare la **necesitatea unei articulări suplimentare în direcția unei eficacități a politicilor europene de promovare mediatică și aceasta nu doar la nivel conceptual teoretic, ci mai ales la nivel de construcție instituțională și de instrumente de promovare mai puternice**. Pentru aceasta însă este nevoie nu doar de abordări birocratice precum cele care au avut preponderență până în vremea din urmă, ci de o schimbare de abordare în direcția unei adecvate profesionalizării a promovării mediatice a construcției europene, fundamentată prin suficiente cercetări științifice și evaluări atente care să fie apoi concretizate în politici sectoriale mai bine articulate, într-o organizare a acestei activități bazată pe criterii de performanță și pe continua adaptare la cerințele pieței comunicaționale.

În final, la nivel de metaanaliză, după această analiză conceptual-teoretică și această cercetare aplicată se poate pune o întrebare de temelie: ce este Europa, ce este UE, **ce este construcția europeană, pe fond, în perspectiva unei înțelegeri strategice și holistic comprehensive?** Europa este, desigur, la modul cel mai empiric reprezentabil o realitate geografică. Este, în același timp, o lungă istorie care începe acum mii de ani, este și o civilizație, un pattern axiologic, un model socio-cultural. **Este o înfăptuire, dar și o dinamică**. O dinamică este în mod special dacă ne referim la procesul contemporan al construcției europene, care înseamnă nu doar o conturare și o consolidare a ceea ce s-a făcut și a ceea ce este, ci și o redefinire, rearhitecturare în raport cu oportunitățile și presiunile prezentului, cu voința (inegală) a actorilor implicați, dar și cu diferențele de reprezentare a viitorului, a posibilităților de înfăptuire.

Lumea întreagă este astăzi în cea mai mare măsură configurată istoric funcție de modelul civilizator european. Europa are încă reprezentarea valorii ei de model în această perspectivă, iar celelalte continente, celelalte civilizații au încă reprezentarea respectului datorat civilizației europene, culturii europene. În perspectiva dinamicii de ansamblu a lumii contemporane, în perspectiva relațiilor internaționale și a rezultatelor ciocnirii de interese pe scena internațională, Europa înseamnă însă semnificativ mai puțin decât orgoliul și conștiința istorică de sine. Ce înseamnă Uniunea Europeană, construcția europeană, în raport cu această situație? Prin ce anume Europa se poate manifesta astăzi la nivelul orgoliului și a importanței ei istorice, civilizatoare? Desigur, în primul rând prin reușita construcției europene ca atare, a edificării unui spațiu unitar și coerent al civilizației și valorilor europene, atât în planul extinderii, cât și în planul adâncirii Uniunii. Iar în context, înțelegând că **ceea ce se cheamă construcție europeană este într-o parte semnificativă a ei și construcție comunicațională**, mediatică, nu doar economică, socială, politică și legislativ-reglementativă, prin o mai coerentă și o mai profundă articulare a politicilor, programelor, instituțiilor și practicilor comunicațional-mediatică. Aceasta este problematica și miza acestei teze de doctorat și în acest spațiu ideatic se înscriu argumentările specific promovate.

¹⁰⁰ Rothacher, Albrecht. (2005). *Uniting Europe: journey between gloom and glory*. Londra: Imperial College Press, p. 231.

Bibliografie selectivă

- Adorno, Theodor W. (1998). *Critical Models: Interventions and Catchwords*. New York: Columbia University.
- Adorno, Theodor și Horkheimer, Max. (1944). *The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception*. <http://www.marxists.org/reference/archive/adorno/1944/culture-industry.htm>.
- Ahearne, Jeremy. (2009). Cultural policy explicit and implicit: a distinction and some uses. *International Journal of Cultural Policy*, May 2009, Vol. 15 Issue 2, pp. 141-153.
- Appadurai, Arjun. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Archer, Clive. (2008). *The European Union*. Londra și New York: Routledge.
- Arendt, Hannah. [1958] (1998). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arendt, Hannah. (1961). *Between Past and Future. Six Exercises in Political Thought*. New York: The Viking Press.
- Armstrong, Kenneth A. (2002). Rediscovering Civil Society: The European Union and the White Paper on Governance. *European Law Journal*, March 2002, Vol. 8 Issue 1, pp. 102-132.
- Bădescu, Ilie (coord.). (2002). *Geopolitica integrării Europene*. București: Editura Universității din București.
- Bărbulescu, Iordan. (2006). *Uniunea Europeană: politicile extinderii*. București: Editura Tritonic.
- Bărbulescu, Iordan. (2008). *Procesul decizional în UE*. Iași: Editura Polirom.
- Bennett, Tony (ed.). (2001). *Differing Diversities - Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity, Followed by Seven Research Position Papers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Bindi, Federiga (ed.). (2010). *The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe's Role in the World*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Boje, Thomas P., Steenbergen, Bart van și Walby, Sylvia (eds.). (2007). *European Societies. Fusion or Fission?* Londra și New York: Routledge.
- Bomberg, Elizabeth, Peterson, John, și Stubb, Alexander (eds.). (2008). *The European Union: How Does it Work?* Oxford și New York: Oxford University Press.
- Bondebjerg, Ib și Golding, Peter (eds.). (2004). *European Culture and the Media*. Bristol și Portland: Intellect Books.
- Bondebjerg, Ib și Madsen, Peter (eds.). (2008). *Media, Democracy and European Culture*. Bristol și Chicago: Intellect Books.
- Bourdieu, Pierre. [1996] (2007). *Despre televiziune*. București: Grupul editorial Art.
- Braudel, Fernand. [1963] (1994a). *Gramatica civilizațiilor*, vol. 1. București: Editura Meridiane.
- Braudel, Fernand. [1963] (1994b). *Gramatica civilizațiilor*, vol. 2. București: Editura Meridiane.
- Buchmann, Marlis. (2007). European integration: disparate dynamics of bureaucratic control and communicative participation. În T.P. Boje, B. van Steenbergen și S. Walby (eds.). *European Societies. Fusion or Fission?* (pp. 53-65). Londra și New York: Routledge.
- Castoriadis, Cornelius. [1975] (1998). *The Imaginary Institution of Society*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Cassirer, Ernst [1923] (2008). *Filosofia formelor simbolice. Volumul I. Limbajul*. Pitești: Paralela 45.
- Cassirer, Ernst [1925] (2008). *Filosofia formelor simbolice. Volumul II. Gândirea mitică*. Pitești: Paralela 45.
- Charles, Alec (ed.). (2009). *Media in the Enlarged Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chebel d'Appollonia, Ariane. (2002). European Nationalism and European Union, (pp. 171-190). În A. Pagden (ed). *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Checkel, Jeffrey și Katzenstein, Peter (eds.). (2009). *European Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chelcea, Septimiu. (2002). *Opinia publică. Gândesc masele despre ce și cum vor elitele?*. București: Editura Economică.
- Chelcea, Septimiu. (2004). *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Editura Comunicare.ro.
- Chiciudean, Ion și Halic, Bogdan Alexandru. (2003). *Imagologie. Imagologie istorică*. București: Editura Comunicare.ro.
- Cini, Michelle și Perez-Solorzano Borrigan, Nieves. (2010). *European Union Politics*. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Cohen, Jean și Arato, Andrew. (1992). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Colman, Felicity (ed.). (2009). *Film, Theory and Philosophy. The Key Thinkers*. Montreal: McGill-Queens University Press.
- Comisia Comunităților Europene. (2002). *A Community of Cultures*. Brussels: Directorate-General for Press and Communication. http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/31/txt_en.pdf.
- Comisia Europeană. (2010). *Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind punerea în aplicare a agendei europene pentru cultură*. http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc/library/acte_RO.pdf.
- Comitetul Regiunilor. (2010). *Instrumente de comunicare pentru membrii CoR*. Bruxelles: Direcția pentru comunicare, presă și protocol a Comitetului Regiunilor.
- Cooper, Robert. (2003). *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*. New York: Grove Press.
- Council of Europe. (1954). *European Cultural Convention*. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/018.htm>.
- Council of Europe. (1997). *In From the Margins*. http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/resources/Publications/InFromTheMargins_EN.pdf.
- Crossley, Nick (ed.). (2004). *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Oxford: Blackwell.
- Cuilenburg, J.J. van, Scholten, O. și Noomen, G.W. [1991] (1998). *Știința comunicării*. București: Editura Humanitas.

- d'Argenson, Pierre-Henri. (2010). Les enjeux de la création du service diplomatique européen. *Politique Étrangère*, Printemps 2010, Vol. 75 Issue 1, pp. 125-134.
- De Clercq, Willy. (1993). *Réflexion Sur La Politique d'Information et de Communication de la Communauté Européenne, Annexes*. Luxembourg: Office for Official Publications.
- Delgado-Moreira, Juan M. (2000). Cohesion and Citizenship in EU Cultural Policy. *Journal of Common Market Studies*, vol. 38 (3), pp. 449-470.
- Deutsch, Karl. (1953). *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Djian, Jean-Michel. (2005). *Politici culturale: apusul unui mit*. Timișoara: Fundația Interart Triade.
- Dobrescu, Paul, Bârgăoanu, Alina și Corbu, Nicoleta. (2007). *Istoria comunicării*. București: Editura Comunicare.ro.
- Dobrescu, Paul și Bârgăoanu, Alina. (2003). *Mass media și societatea*. București: Editura Comunicare.ro.
- Dobrescu, Paul. (2003). *Geopolitica*. București: Editura Comunicare.ro.
- Domenach, Jean-Marie. (1994). *La responsabilité. Essai sur le fondement du civisme*. Paris: Hatier.
- Dubois, Vincent. (2009). *Există o politică culturală europeană?*, conferință susținută la Institutul Francez din București. http://www.observatorcultural.ro/Exista-o-politica-culturala-europeana*articleID_21203-articles_details.html.
- Dudley, Donald R. (1937). *A History of Cynicism from Diogenes to the 6th Century A.D.* Londra: Methuen&Co.
- Durant, Alan și Shepherd, Ifan. (2009). 'Culture' and 'Communication' in Intercultural Communication. *European Journal of English Studies*, Aug. 2009, Vol. 13 Issue 2, pp. 147-162.
- Eco, Umberto. [1997] (2000). *Cum se face o teză de licență*. Constanța: Editura Pontica
- Edelman, Murray. (1988). *Constructing the Political Spectacle*. Chicago și Londra: The University of Chicago Press.
- Edelman, Murray. (1999). *Politica și utilizarea simbolurilor*. Iași: Editura Polirom.
- Edgar, Andrew și Sedgwick, Peter. [1999] (2008). *Cultural Theory. The Key Concepts*. Londra și New York: Routledge.
- Elgström, Ole și Smith, Michael. (2006). *The European Union's Roles in International Politics. Concepts and analysis*. New York: Routledge.
- Euréal-Matrix și Ramboll-Management. (2009). *Evaluation of the Plan D / Debate Europe citizen consultation projects. Final Report*. http://ec.europa.eu/dgs/communication/pdf/evaluation_citizens_consultations_sep2009_en.pdf.
- European Communication Monitor. (2010). *Annual survey on future trends in communication management and public relations*. <http://www.communicationmonitor.eu/ECM2010-Results-ChartVersion.pdf>.
- Ferreira-Pereira, Laura C. (2010). Human Rights, Peace, and Democracy: Is a Model Power Europe a Contradiction in Terms? În F. Bindi (ed.). *The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe's Role in the World* (pp. 290-302). Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Finkielkraut, Alain. (1978). *La Défaite de la pensée*. Paris: Gallimard.
- Fligstein, Neil. (2008). *Euroclash. The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Flusser, Vilém. [1983] (2005). *Towards a philosophy of photography*. Londra: Reaktion Books.
- Flusser, Vilém. (2002). *Writings*. Minneapolis și Londra: University of Minnesota Press.
- Friedrich, Dawid. (2008). Democratic Aspiration Meets Political Reality: Participation of Organized Civil Society in Selected European Policy Processes. În J. Steffek, C. Kissling și P. Nanz (eds.). *Civil Society Participation in European and Global Governance. A Cure for the Democratic Deficit?* (pp. 140-165). New York: Palgrave Macmillan.
- Frigioiu, Nicolae. (2002). *Antropologia culturii*. București: Curs universitar, Facultatea de Comunicare și Relații Publice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative.
- Frigioiu, Nicolae. (2004). *Imaginea publică a liderilor și instituțiilor politice*. București: Editura Comunicare.ro.
- Fukuyama, Francis. [1999] (2002). *Marea ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*. București: Editura Humanitas.
- Gadamer, Hans Georg. [1983] (1999). *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*. Iași: Editura Polirom.
- Gaut, Berys. (2010). *A philosophy of Cinematic Art*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Gellner, Ernest. [1983] (1989). *Nations et nationalisme*. Paris: Payote.
- Georgiu, Grigore. (2004). *Filosofia culturii. Cultură și comunicare*. București: Editura Comunicare.ro.
- Giddens, Anthony. (2006). French Riots Show Need to Reform European Social Model. *New Perspectives Quarterly*, Winter 2006, Vol. 23 Issue 1, pp. 44-46.
- Giorgi, Liana, Homeyer, Ingmar von și Parsons, Wayne (eds.). (2006). *Democracy in the European Union. Towards the emergence of a public sphere*. Londra și New York: Routledge.
- Golding, Peter. (2008). European Journalism and the European Public Sphere. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 121-134). Bristol și Chicago: Intellect Books.
- Gordon, Christopher. (2010). Great expectations - the European Union and cultural policy: fact or fiction?. *International Journal of Cultural Policy*, May 2010, Vol. 16 Issue 2, pp. 101-120.
- Gournay, Bernard. (2002). *Exception Culturelle et Mondialisation*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Grahl, John. (2009). Lisbon, finance and the European social model. În J. Grahl (ed.). *Global Finance and Social Europe* (pp. 115-136). Cheltenham: MPG Books.
- Guattari, Pierre-Félix. (1984). *Molecular Revolution. Psychiatry and Politics*. Londra: Penguin Books.
- Gyémánt, Ladislau (1998). *Preistoria construcției europene*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Haas, Ernst. (1991). International Integration: the European and the Universal Process. *International Organization*, nr. 15, pp. 366-392.
- Haas, Peter. (1992). Introduction: Epistemic communities and international policy co-ordination. *International Organization*, 46(1), pp. 1-35.

- Habermas, Jürgen. [1962] (2005). *Sfera publică și transformarea ei structurală*. București: Editura Comunicare.ro.
- Habermas, Jürgen. [1976] (2004). *Legitimation Crisis*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen. (1979). *Communication and the evolution of society*. Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, Jürgen. [1985] (1998). *The Philosophical Discourse of Modernity. Twelve Lectures*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Habermas, Jürgen. (1990). *Die nachholende Revolution*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, Jürgen. [1992] (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen. (1994). Geschichtsbewußtsein und posttraditionale Identität. Die Westorientierung der Bundesrepublik. În *Die moderne - ein unvollendetes Projekt: Philosophisch-politische Aufsätze 1977-1990*. Leipzig: Reclam Verlag.
- Habermas, Jürgen. (1996). The European Nation-State - Its Achievements and Its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship. *Ratio Juris*, Volume 9, Issue 2, pp. 125-137.
- Habermas, Jürgen. [1996] (1998). *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory Studies in Contemporary German Social Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen. [1998] (2001). *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen. (2001). Why Europe Needs a Constitution. *New Left Review*, 11, September-October 2001, <http://www.newleftreview.org/A2343>.
- Habermas, Jürgen. (2006a). Über die Zukunft Europas. *Der Standard*, 11/12.03.2006, <http://derstandard.at/fs/2374069>.
- Habermas, Jürgen. (2006b). Die Erweiterung des Horizonts. *Kölner Stadt-Anzeiger*, 8.11.2006, <http://www.ksta.de/html/artikel/1162473009834.shtml>.
- Habermas, Jürgen. (2006c). *Time of Transitions*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Habermas, Jürgen. (2007a). Keine Demokratie kann sich das leisten. *Süddeutsche Zeitung*, 16.05.2007, <http://www.sueddeutsche.de/kultur/21/404799/text/5>.
- Habermas, Jürgen. (2007b). Erste Hilfe für Europa. *Die Zeit*, 29.11.2007, <http://www.zeit.de/2007/49/Europa>.
- Habermas, Jürgen. (2008). Krise der Europäischen Union: Ein Lob den Iren. *Süddeutsche Zeitung*, 17.06.2008, <http://www.sueddeutsche.de/politik/817/445554>.
- Habermas, Jürgen. (2010). Wir brauchen Europa!. *Die Zeit*, 27.05.2010. <http://www.zeit.de/2010/21/Europa-Habermas>.
- Habermas, Jürgen și Derrida, Jacques. (2003). February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe. În *Constellations*, Volume 10, No 3, 2003, pp. 291-297. Oxford, Malden: Blackwell Publishing.
- Hallin, Daniel și Mancini, Paolo. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, pass.
- Heikkinen, Timo. (2000). In from the Margins: The City of Culture 2000 and the Image Transformation of Helsinki. *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 6, Nr. 2, pp. 201-218.
- Henderson, Paul și Verseg, Ilona. (2010). *Community development and civil society. Making connections in the European context*. Bristol: The Policy Press.
- Hix, Simon. (2008). *What's Wrong with the European Union and How to Fix It*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Hoffmann, Stanley. [1995] (2003). *Sisiful european. Studii despre Europa (1964-1994)*. București: Editura Curtea Veche.
- Huntington, Samuel P. [1996] (1998). *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. București: Editura Antet.
- Hutchison, David. (2009). The European Union and the Press. În A. Charles (ed.). *Media in the Enlarged Europe. Politics, Policy and Industry* (pp. 53-60). Chicago: The University of Chicago Press.
- Inglehart, Ronald și Welzel, Christian. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ivan, Adrian Liviu. (2007). *Statele Unite ale Europei. Uniunea Europeană între interguvernamentalism și supranaționalism*. Iași: Editura Institutului European.
- Jaspers, Karl. (1947). Vom europäischen Geis. În J. Benda et al. (eds.). *L'esprit européen*. Neuchatel: Editions de la Boconnière.
- Johnson, Louise C. (2009). *Cultural Capitals. Revaluating the Arts, Remaking Urban Spaces*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Kaelble, Hartmut. (2004). Gibt es eine europäische Zivilgesellschaft?. În D. Gosewinkel (ed.). *Zivilgesellschaft - national und transnational* (pp. 267-284). Berlin: Edition Sigma.
- Kagan, Robert. (2004). *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*. New York: Vintage Books.
- Kaitatzi-Whitlock, Sophia. (2008). The Political Economy of the Media at the Root of the EU's Democracy Deficit. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 25-48). Bristol și Chicago: Intellect Books.
- Kant, Immanuel. [1795] (2008). *Spre pacea eternă: un proiect filosofic*. București: Editura All.
- Karaca, Banu. (2010). The art of integration: probing the role of cultural policy in the making of Europe. *International Journal of Cultural Policy*, May 2010, Vol. 16 Issue 2, pp. 121-137.
- Katcherian, Jeff. (2010). Softening culture, opening Europe: The European Civil Society Platform for Intercultural Dialogue. *Focaal*, Vol. 2010, Issue 56, pp. 19-34.
- Keohane, Robert O. și Nye, Joseph S. [1977] (2009). *Putere și interdependență*. Iași: Editura Polirom.
- Keynes, John Maynard. [1936] (1970). *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor*. București: Editura Științifică.

- Kissinger, Henry A. [1994] (1998). *Diplomația*. București: Editura All.
- Köhler-Koch, Beate. (2010). Civil society and EU democracy: 'astroturf' representation?. *Journal of European Public Policy*, Jan. 2010, Vol. 17, Issue 1, pp. 100-116.
- Koopmans, Ruud. (2002). *Codebook for the Analysis of Political Mobilization and Communication in European Public Spheres*. <http://europub.wz-berlin.de>.
- Koopmans, Ruud. (2004). Movements and Media: Selection Processes and Evolutionary Dynamics in the Public Sphere. *Theory and Society*, Vol. 33, pp. 367-91.
- Koopmans, Ruud și Statham, Paul (eds.). (2010). *The Making of a European Public Sphere. Media Discourse and Political Contention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kuhn, Raymond (ed.). (2005). *Broadcasting and Politics in Western Europe*. Londra: Taylor & Francis e-Library.
- Kurzer, Paulette. (2001). *Markets and Moral Regulation: Cultural Change in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lacoste, Yves. (1993). *Dictionnaire de géopolitique*. Paris: Flammarion.
- Lijphart, Arend. [1999] (2006). *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Editura Polirom.
- Llobera, Josep R. (1994). *The God of Modernity: the Development of Nationalism in Western Europe*. Oxford: Berg.
- Lovinescu, Eugen. [1926] (1992). *Istoria civilizației române moderne, vol. III, Legile formației civilizației române*. București: Editura Minerva.
- Luca, Dan (ed.). (2009). *Dilemele comunicării Uniunii Europene*. Cluj-Napoca: Qual Media.
- Luhmann, Niklas. [1996] (2000). *The Reality of the Mass Media*. Stanford: Stanford University Press.
- Machin, David și Leeuwen, Theo van. (2007). *Global Media Discourse. A critical introduction*. Londra: Routledge.
- Macoviciuc, Vasile. (2002). *Filosofia comunicării*. București: Editura Comunicare.ro.
- Madsen, Peter și Bondebjerg, Ib. (2008). *Media, Democracy and European Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Malița, Mircea. (1998). *Zece mii de culturi, o singură civilizație*. București: Editura Nemira.
- Mancini, G.F. (2000). *Democracy and Constitutionalism in the European Union*. Oxford: Hart Publishing.
- Marga, Andrei. (1992). *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Marga, Andrei. (1997). *Filosofia unificării europene*. Cluj-Napoca: Editura Apostrof.
- Marga, Andrei. (2002). *Introducere în filosofia contemporană*. Iași: Editura Polirom.
- Marga, Andrei. (2006). *Filosofia lui Habermas*. Iași: Editura Polirom.
- Marga, Andrei. (2007). *Relativismul și consecințele sale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Marga, Andrei, Păun, Nicolae și Gyémánt, Ladislau (eds.). (2002). *Paradigme ale integrării. Relații Internaționale și Studii Europene la Cluj*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Marino, Adrian. (1995). *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*. Iași: Editura Polirom.
- Marino, Adrian. (1996). *Revenirea în Europa. Idei și controverse românești: 1990-1995*. Craiova: Editura Aius.
- Martin, Andrew și Ross, George (eds.). (2004). *Euros and Europeans. Monetary Integration and the European Model of Society*. Cambridge și New York: Cambridge University Press.
- Martinelli, Alberto (ed.). (2007a). *Transatlantic Divide. Comparing American and European Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Martinelli, Alberto. (2007b). The European Union and the United states as two variants of Western Modernity. În A. Martinelli (ed.). *Transatlantic Divide. Comparing American and European Society* (pp. 1-28). Oxford și New York: Oxford University Press.
- McCormick, John P. (2007). *Weber, Habermas, and Transformations of the European State. Constitutional, Social, and Supranational Democracy*. Cambridge și New York: Cambridge University Press.
- McGuigan, Jim. (2004). *Rethinking Cultural Policy*. Maidenhead: Open University Press.
- McNair, Brian. (2006). *Cultural Chaos. Journalism, news and power in a globalised world*. New York: Routledge.
- McQuail, Denis și Windahl, Sven. [1982] (2004). *Modele ale comunicării pentru studiul comunicării de masă*. București: Editura Comunicare.ro.
- Medrano, Juan Díez. (2009). The public sphere and the European Union's political identity. În C.T. Jeffrey și P.J. Katzenstein (eds.). *European Identity* (pp. 81-110). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meinhof, Ulrike Hanna și Triandafyllidou, Anna (eds.). (2006). *Transcultural Europe. Cultural policy in a Changing Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mundy, Simon. (2000). *Politici culturale*. Strasbourg: Editura Consiliului Europei.
- Muscă, Vasile. (1997). *Introducere istorică în filosofie*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut.
- Muscă, Vasile. (1999). *Filosofia în cetate. Trei fabule de filosofie politică și o introducere*. Cluj-Napoca: Biblioteca Apostrof.
- Muscă, Vasile. (2002). *Filosofia ca istoria filosofiei*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Napoli, Philip M. (2008). Bridging Cultural Policy and Media Policy. *Journal of Arts Management, Law & Society*, Winter 2008, Vol. 37 Issue 4, pp. 311-332.
- Noica, Constantin. [1988] (1993). *Modelul cultural european*. București: Editura Humanitas.
- Norris, Pippa și Inglehart, Ronald. (2009). *Cosmopolitan Communications. Cultural Diversity in a Globalized World*. Cambridge și New York: Cambridge University Press.
- Obaton, Viviane. (1997). *La promotion de l'identité culturelle européenne depuis 1946*. Geneva: Institut Européen de l'Université de Genève.
- Ortega y Gasset, José. (2002). *Europa și ideea de națiune*. București: Editura Humanitas.

- Pagden, Anthony (ed). (2002). *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Parekh, Bhikhu. (2000). *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*. Hampshire: Macmillan Press.
- Păun, Nicolae. (1999). *Istoria construcției europene*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Păun, Nicolae (coord.). (2004). *Instituțiile Uniunii Europene*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Păun, Nicolae (coord.). (2007). *Finalitatea Europei*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Păun, Nicolae, Păun, Adrian-Ciprian și Ciceo, Georgiana. (2003). *Europa unită, Europa noastră*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Pecican, Ovidiu. (1997). *Europa, o idee în mers*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Pecican, Ovidiu. (2003). *România și Uniunea Europeană*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.
- Pecican, Ovidiu și Magyari-Vincze, Enikő (eds). (2004). *Aspirations, Approaches, Achievements. Ten Years of European Studies in Cluj*. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Petreu, Marta. [1999] (2004). *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a Românie”*, ediția a doua, revăzută și adăugită. București: Editura Institutului Cultural Român.
- Phillips, Anne. (2007). *Multiculturalism without Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Platform for Intercultural Europe. (2008). *The Rainbow Paper. Intercultural Dialogue: From Practice to Policy and Back*. http://ec.europa.eu/culture/key-documents/doc/forum/rainbowpaper_en.pdf.
- Priban, Jiri. (2009). The Self-Referential European Polity, its Legal Context and Systemic Differentiation: Theoretical Reflections on the Emergence of the EU's Political and Legal Autopoiesis. *European Law Journal*, July 2009, Vol. 15 Issue 4, pp. 442-461.
- Prince, Russell. (2010). Globalizing the Creative Industries Concept: Travelling Policy and Transnational Policy Communities. *Journal of Arts Management, Law & Society*, June 2010, Vol. 40 Issue 2, pp. 119-139.
- Prodi, Romano. [1999] (2001). *O viziune asupra Europei*. Iași: Editura Polirom.
- Psychogiopoulou, Evangelia. (2008). *The Integration of Cultural Considerations in EU Law and Policies*. Leiden și Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Pușcaș, Vasile. (2009). Comunicarea europeană. În D. Luca (ed.). *Dilemele comunicării Uniunii Europene* (pp. 6-8). Cluj-Napoca: Qual Media.
- Radu, Cristian. (2008). *Construcția portofoliului de proiecte pentru programele Capitală Culturală Europeană*. București: Editura Nemira.
- Ramonet, Ignacio. [1999] (2000). *Tirania comunicării*. București: Editura Doina.
- Regini, Marino. (2007). *Uncertain Boundaries: The Social and Political Construction of European Economies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ricoeur, Paul. (1996). *Istorie și adevăr*. București: Editura Anastasia.
- Rigaud, Jacques (ed.). (1996). *Pour une refondation de la politique culturelle; Commission d'étude de la politique culturelle de l'Etat: rapport au Ministre de la culture*. Paris: La Documentation française.
- Robyn, Richard (ed.). (2005). *The Changing Face of European Identity*. New York: Routledge.
- Rothacher, Albrecht. (2005). *Uniting Europe: journey between gloom and glory*. Londra: Imperial College Press.
- Rotherham, Lee și Mullally, Lorraine. (2008). *The hard sell: EU communication policy and the campaign for hearts and minds*. Londra: Open Europe.
- Rougemont, Denis de. [1961] (1990). *Vingt-huit siècles d'Europe: la conscience européenne à travers les textes d'Hésiode à nos jours*. Paris: Bartillat.
- Rougement, Dennis de. (1966). *The Idea of Europe*. New York: Macmillan.
- Rourke, John T. (2005). *International Politics on the World Stage*. New York: McGraw-Hill.
- Sarikakis, Katharine. (ed.). (2007a). *Media and cultural policy in the European Union*. Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V.
- Sarikakis, Katharine. (2007b). The Place of Media and Cultural Policy in the EU. În K. Sarikakis (ed.). *Media and cultural policy in the European Union* (pp. 13-22). Amsterdam, New York: Editions Rodopi B.V.
- Sassatelli, Monica. (2006). The logic of Europeanizing Cultural Policy. În U.H. Meinhof și A. Triandafyllidou (eds.). *Transcultural Europe Cultural policy in a Changing Europe* (pp. 24-42). New York: Palgrave Macmillan.
- Sassatelli, Monica. (2009). *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Scharpf, Fritz. (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?*. Oxford: Oxford University Press.
- Schlesinger, Philip. (1997). From Cultural Defence to Political Culture: Media, Politics and Collective Identity in the European Union, *Media, Culture and Society*, Vol. 19, No. 3, pp. 369-391.
- Schlesinger, Philip. (1999). Changing Spaces of Political Communication: The Case of the European Union. *Political Communication*, Vol. 16, No. 3, pp. 263-279.
- Schuman, Robert. [1963] (2003). *Pentru Europa*. București: R.A. Monitorul Oficial.
- Schutter, Olivier de. (2002). Europe in Search of its Civil Society. *European Law Journal*, Volume 8, Issue 2, pp. 198-217.
- Serres, Michel. (2003). *Modelul lui Hermes*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Sewell Jr., William H. (2005). *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Shore, Cris. (2006). „In uno plures” (?). EU Cultural Policy and the Governance of Europe. *Cultural Analysis*, nr. 5/2006, pp. 7-26.
- Singh, J.P. (ed.). (2010). *International Cultural Policies and Power*. New York: Palgrave Macmillan.

- Smismans, Stijn. (2003). European Civil Society: Shaped by Discourses and Institutional Interests. *European Law Journal*, Sep. 2003, Vol. 9, Issue 4, pp. 473-495.
- Smismans, Stijn (ed.). (2006). *Civil Society and Legitimate European Governance*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Smith, Anthony D. (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Londra: Polity Press.
- Statham, Paul. (2010a). Making Europe News Journalism and Media Performance. În R. Koopmans și P. Statham (eds.). *The Making of a European Public Sphere. Media Discourse and Political Contention* (pp. 125-150). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Statham, Paul. (2010b). What Kind of Europeanized Public Politics? În R. Koopmans și P. Statham (eds.). *The Making of a European Public Sphere. Media Discourse and Political Contention* (pp. 277-306). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Steffek, Jens, Kissling, Claudia și Nanz, Patrizia (eds.). (2008). *Civil Society Participation in European and Global Governance: A Cure for the Democratic Deficit?* New York: Palgrave Macmillan.
- Stiglitz, Joseph E. (2006). *Making globalization work*. New York: W.W. Norton & Company.
- Strange, Susan. [1994] (1997). *State și piețe*. Iași: Institutul European.
- Taylor, Charles et al. (1994). *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Telò, Mario. (2009). *International relations: a European perspective*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Therborn, Göran. (2007). 'Europe' as issues of sociology. În T.P. Boje, B. van Steenberghe și S. Walby (eds.). *European Societies. Fusion or Fission?* (pp. 19-32). Londra și New York: Routledge.
- Thomassen, Jacques (ed.). (2009). *The Legitimacy of the European Union after Enlargement*. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Thomasson-Lerulf, Philip și Kataja, Hannes. (2009). *The European Union's burden - Information and Communication to a reluctant people*. <http://www.timbro.se/ innehall/?isbn=9175667256&flik=4&omr=180>.
- Throsby, David. (2010). *The Economics of Cultural Policy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tibi, Bassam. (2008). *Political Islam, World Politics and Europe. Democratic Peace and Euro-Islam versus Global Jihad*. Londra și New York: Routledge 2008.
- Touraine, Alain. (2007). European sociologists between economic globalization and cultural fragmentation. În T.P. Boje, B. van Steenberghe și S. Walby (eds.). *European Societies. Fusion or Fission?* (pp. 249-262). Londra și New York: Routledge.
- Tran și Stănciugelu, Tran, Vasile și Stănciugelu, Irina. (2003). *Teoria comunicării*. București: Editura Comunicare.ro.
- Trenz, Hans Jörg. (2008). Media: the Unknown Player in European Integration. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 49-64). Bristol și Chicago: Intellect Books.
- Trenz, Hans Jörg. (2009). European civil society: between participation, representation and discourse. *Policy and Society*, Vol. 28, Issue 1, pp. 35-46.
- UNESCO. (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- UNESCO. (2005). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- Valasek, Tomas. (2009). *NATO, Russia and European security*. Londra: Centre for European Reform.
- Van Parijs, Philippe (ed.). (2004). *Cultural Diversity versus Economic Solidarity*. Bruxelles: Editions De Boeck Université.
- Vasilii, Florica (coord.). (2009). *Politici culturale și integrare europeană*. Iași: Institutul European.
- Vreese, Claes de. (2003). *Communicating Europe*. Brussels: „Next Generation Democracy: Legitimacy in Network Europe” Project.
- Vreese, Claes de. (2008). Television News Has Not (Yet) Left the Nation State: Reflections on European Integration in the News. În I. Bondebjerg și P. Madsen (eds.). *Media, Democracy and European Culture* (pp. 135-142). Bristol și Chicago: Intellect Books.
- Wallace, Helen, Pollack, Mark A. și Young, Alasdair (eds.). (2010). *Policy-Making in the European Union*. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Wallerstein, Immanuel. (2006). *European Universalism. The Rhetoric of Power*. Londra și New York: The New Press.
- Ward, David. (2002). *The European Union Democratic Deficit and the Public Sphere. An Evaluation of EU Media Policy*. Amsterdam: IOS Press.
- Weber, Max. [1920] (1993). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Editura Humanitas.
- Williams, Raymond. (1984). State Culture and Beyond. În L. Apignanesi (ed.). *Culture and the State* (pp. 3-5). Londra: Institute of Contemporary Arts.
- Wittgenstein, Ludwig. [1958] (2005). *Caietul albastru*. București: Editura Humanitas.
- Wolton, Dominique. (1998). Les contradictions de la communication politique. În Cabin, Philippe (ed.). *La communication. État des savoirs*. Paris: Sciences Humaines Éditions.
- Zăpârțan, Liviu-Petru. (1992). *Repere în știința politicii: schița unei teorii generale a politicii*. Iași: Editura Fundației „Chemarea”.
- Zăpârțan, Liviu-Petru. (1994). *Doctrine politice*. Iași: Editura Fundației „Chemarea”.
- Zăpârțan, Liviu-Petru. (2000). *Construcția europeană*. Oradea: Editura Imprimeriei de Vest.
- Zăpârțan, Liviu-Petru. (2001). *Relațiile internaționale*. Cluj-Napoca: Editura Studia.
- Zăpârțan, Liviu-Petru. (2009). *Geopolitica în actualitate*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.